

پژوهشکده پولی و بانکی
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

پیمان‌های پولی؛ چالش‌ها و راهکارها

گزارش سیاستی

شهریور ۱۳۹۹

www.mbri.ac.ir

پژوهشکده پولی و بانکی

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

کد گزارش: MBRI-PR-9902

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش سیاستی: پیمان‌های پولی؛ چالش‌ها و راهکارها

نویسندگان: دکتر رسول خوانساری، دکتر وهاب قلیچ، زهرا لطیفی

ناظر علمی: دکتر مهدی هادیان

داوران: دکتر سیداحمدرضا جلالی نائینی، دکتر سعید بیات

واژگان کلیدی: پیمان‌های پولی، تحریم‌های اقتصادی، صادرات و واردات

طبقه‌بندی JEL: F1، F53، F51

تاریخ انتشار گزارش: شهریور ۱۳۹۹

خلاصه مدیریتی

گرچه طی چند سال گذشته اقدامات گوناگونی برای استفاده از ظرفیت پیمان‌های پولی صورت گرفته است، برخی موانع و چالش‌ها موجب شده است تا به حد کافی از ظرفیت این پیمان‌ها استفاده نشود. در گزارش پژوهشی حاضر با استفاده از منابع مطالعاتی و مصاحبه‌های شفاهی با خبرگان ضمن معرفی ماهیت و پیشینه پیمان‌های پولی و همچنین تبیین مزایای آن، برخی از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی استفاده از این سازوکار در نظام اقتصادی کشور بررسی و تحلیل و راهکارهای احتمالی برای رفع آن‌ها پیشنهاد شده است.

بر اساس نتایج پژوهش، مهم‌ترین چالش‌های موجود در زمینه انعقاد و اجرای پیمان‌های پولی در ایران عبارت‌اند از: وجود تحریم‌های اقتصادی (مالی و تجاری) و محدودیت‌های مربوط به آن، بالا بودن نرخ تورم در کشور و نوسان‌های ارزی، تنش‌های سیاسی و لزوم وجود روابط پایدار با کشورهای طرف قرارداد، مشکلات کلان اقتصادی و نامتنا سب بودن نرخ‌های بهره با نرخ‌های کشور طرف پیمان، پایین بودن سطح استانداردهای نظام بانکی، مسائل مربوط به صادرات و واردات، نبود موازنه تجاری با برخی کشورها، و نبود هماهنگی کافی بین دستگاه‌های مرتبط با پیمان‌های پولی.

بر این اساس، انعقاد پیمان‌های پولی با سایر کشورهای تحریم‌شده، استفاده از کانال‌های جایگزین پرداخت و نقل و انتقال پول، تأسیس بانک چندملیتی بین کشورهای منطقه، برابری پول‌های ملی با واحدهای پولی شاخص یا دارایی‌های ثابت، ارتقای استانداردهای نظام بانکی کشور، تسهیل رویه‌های اداری به منظور تقویت صادرات و واردات، و افزایش نقش آفرینی بانک مرکزی از جمله مهم‌ترین پیشنهادها ارائه شده برای رفع چالش‌های موجود در زمینه پیمان‌های پولی به شمار می‌آیند.

- ❖ پیمان پولی توافقی است که کشورها برای تسهیل تجارت و برداشتن موانع انتقال ارز بین خود امضا می‌کنند تا به جای استفاده از ارزهای دیگری همچون دلار و یورو، از پول ملی در صادرات و واردات خود استفاده نمایند.
- ❖ با توجه به کارکرد پیمان‌های پولی، این پیمان‌ها در تجارت بین دو یا چند کشور امکان استفاده از ارزهای محلی را فراهم ساخته و نیاز به استفاده از ارزهای مشمول تحریم را کاهش می‌دهد.
- ❖ استفاده از پیمان‌های پولی می‌تواند موجب کاهش تقاضای ارزهای جهان‌روا و در نتیجه فراهم شدن امکان مدیریت بهتر نوسان‌های ارزی شود.
- ❖ با تقویت پیمان‌های پولی بین کشورها، می‌توان انتظار داشت تا تجار با اطمینان بیشتری وارد مراودات تجاری خارجی شوند و به اتکای آن، تولید صادرات محور و سرمایه‌گذاری در راستای آن افزایش یابد.
- ❖ برخی از مهم‌ترین راهکارهای اجرایی رفع چالش‌های پیمان‌های پولی عبارت‌اند از:
 - انعقاد پیمان‌های پولی با کشورهایی که در بلوک مقابل کشورهای تحریم‌کننده قرار دارند؛ به‌ویژه کشورهایی که خود نیز کم‌وبیش در معرض تحریم‌ها قرار می‌گیرند؛
 - طراحی و استفاده از کانال‌های جایگزین پرداخت برای انتقال پول؛
 - تأسیس یک بانک چندملیتی توسط ایران، روسیه، و ترکیه (یا سایر کشورهای منطقه) در راستای گسترش تجارت چندجانبه بین آن‌ها؛
 - برابری پول‌های ملی با واحدهای پولی شاخص یا دارایی‌های ثابت و استفاده از «سیستم حسابداری یورویی» با هدف کنترل آثار منفی تورم و نوسان شدید نرخ برابری ارزهای ملی در کشورهای طرف قرارداد؛
 - تصویب قوانین بالادستی برای برقراری پیمان‌های پولی و دیپلماسی فعال از سوی دولت برای ایجاد روابط سیاسی راهبردی و بلندمدت به منظور کاهش احتمال تضعیف پیمان‌های پولی در اثر تغییر دولت‌ها و ریسک‌های سیاسی؛

- تمرکز بانک مرکزی بر طراحی سازوکارهای انواع موافقت‌نامه‌های پولی به صورت دوجانبه و چندجانبه با دیگر کشورها
- تعامل بیشتر بانک مرکزی با وزارت امور خارجه جهت استفاده از ظرفیت معاونت دیپلماسی اقتصادی این وزارت در جهت رایزنی و رفع موانع در میدان سیاسی؛
- افزایش انگیزه صادرکنندگان برای استفاده از پول‌های ملی با اولاً تسهیل رویه‌ها و مراحل اداری لازم برای صدور مجوزها و انجام نقل و انتقال وجوه در کمترین زمان و با کمترین هزینه و ثانیاً اعمال مشوق‌هایی همچون معافیت‌های مالیاتی، ارائه تخفیف‌های گمرکی، تسهیلات بانکی، و غیره؛
- تعیین سقف حجمی و زمانی برای پیمان‌های پولی جهت ممانعت از ایجاد جریان تجاری یک‌سویه از جانب یک کشور؛
- اعطای اختیارات جدید قانونی به بانک مرکزی توسط قوه مقننه و مجریه با هدف نقش‌آفرینی و سیاستگذاری مؤثر این بانک به‌عنوان محور اصلی و نهاد مسئول در طراحی و انعقاد پیمان‌های پولی و نیز انواع موافقت‌نامه‌های پولی دیگر
- تصویب مقررات لازم از سوی شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا برای ایجاد هماهنگی و همکاری بیشتر دستگاه‌های گوناگون کشور در پیشبرد پیمان‌های پولی؛
- فرهنگ‌سازی و ترویج استفاده از پیمان‌های پولی توسط فعالان حوزه صادرات و واردات و ترغیب آنها به مطالبه‌گری در زمینه انعقاد پیمان‌های پولی جدید و استفاده بیشتر از این پیمان‌ها در فعالیت‌های اقتصادی خود توسط نهادهای ذی‌ربط مانند اتاق بازرگانی ایران؛
- تقویت نقش اتحادیه پایاپای آسیا با پیشنهاد بانک مرکزی جهت استفاده بیشتر از ظرفیت آن در زمینه انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه؛ و
- استفاده از نرخ‌های ثابت یا متغیر با لحاظ نرخ لایبور به صرف/کسر برای کاهش چالش نرخ‌های بهره نامتناسب کشورها با یکدیگر.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۲	تعریف و ماهیت پیمان‌های پولی
۲	پیشینه تاریخی پیمان‌های پولی
۳	مزایای پیمان‌های پولی
۶	تجربه ایران در زمینه پیمان‌های پولی
۷	ظرفیت پیمان‌های پولی در ایران
۹	چالش‌های پیمان‌های پولی در ایران و راهکارهای اجرایی
۱۸	جمع‌بندی
۱۸	توصیه‌های سیاستی
۱۹	راهکارهای اجرایی
۲۱	منابع

امروزه، حجم عمده تجارت جهانی برحسب تعداد محدودی از ارزها به ویژه دلار انجام می‌شود. از آنجاکه پس از جنگ جهانی، طبق معاهده برتون وودز^۱ دلار به عنوان ارز اصلی جهانی در نظر گرفته شد؛ این ارز همچنان غلبه خود را در جهان حفظ کرده است. نقش کلیدی سیاست‌های ایالات متحده و دلار در تجارت و تأمین مالی دنیا، امروزه دلار را به سلاحی اقتصادی در برابر کشورهای دیگر تبدیل کرده است. در حال حاضر، حدود ۶۰ درصد از کشورهای که نزدیک به هفتاد درصد از تولید ناخالص داخلی جهان را به خود اختصاص داده‌اند، از دلار به عنوان لنگر ارزی خود استفاده می‌کنند. این در حالی است که سهم ایالات متحده از تولید ناخالص داخلی جهان، از ۳۰ درصد در پایان جنگ جهانی دوم به حدود ۲۰ درصد کاهش یافته است و از سوی دیگر سهم چین چهار برابر شده و به حدود ۱۶ درصد رسیده است (بانک جهانی، ۲۰۱۹).

به نظر می‌رسد بانک‌های مرکزی جهان در متنوع‌سازی ذخایر ارزی خود مصمم هستند. تا پایان سه ماهه اول سال ۲۰۱۹، کشورها ۱۰/۹ تریلیون دلار ذخایر ارزی داشته‌اند که ۶۱/۸ درصد معادل ۶/۷۴ تریلیون دلار از این ذخایر برحسب دلار بوده است. این کمترین سهم دلار از ذخایر ارزی جهان از سه ماهه چهارم سال ۲۰۱۳ بدین سو محسوب می‌شود. از سوی دیگر، ۲۰/۲ درصد معادل ۲/۲ تریلیون دلار از ذخایر ارزی جهان برحسب یورو بوده است که رشد زیادی را نسبت به سال ۲۰۱۴ نشان می‌دهد (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۱۹). در سال‌های اخیر، دلرزادایی و تجارت با پول‌های ملی به مسئله‌ای مهم برای چین، ایران، ترکیه، روسیه، و حتی برخی کشورهای تبدیلی شده است که روابط خوبی با آمریکا دارند. برای مثال روسیه در نوامبر ۲۰۱۶، قراردادهای آتی نفت خام اورال را برحسب روبل در بورس کالای بین‌المللی سن پترزبورگ راه‌اندازی کرد. همچنین در بورس انرژی ایران یورو، ریال، و سبدی از دیگر ارزها برای تسویه معاملات نفت خام از جولای ۲۰۱۱ مورد استفاده قرار گرفته است. کشورهای اروپایی از جمله آلمان، فرانسه، بلژیک، و اسپانیا نیز اعلام کرده‌اند که می‌خواهند یوان چین را به سبد ذخایر ارزی خود اضافه کنند و در نتیجه ذخایر دلاری خود را کاهش دهند.

یکی از راهکارهای مطرح شده برای کاهش وابستگی به دلار و نیز افزایش اعتبار واحد پول کشورها، استفاده از انواع موافقت‌نامه‌های پولی و از جمله پیمان‌های پولی و به‌کارگیری پول‌های ملی کشورها در مبادلات تجاری میان آن‌هاست. از زمان وقوع بحران مالی جهانی، تعدادی از موافقت‌نامه‌های پولی تحت عنوان پیمان‌های پولی میان بانک‌های مرکزی کشورها منعقد شده است. بدین ترتیب، بسیاری از سازوکارهای کوتاه‌مدت جهت مقابله با بحران مالی و اصلاح نظام مالی به ترتیبات دائمی تبدیل شده‌اند. این سازوکارهای دائمی شده به دنبال تمرکززدایی از دلار آمریکا و افزایش اهمیت و نقش سایر ارزها هستند. لازم به ذکر است، تمایل کشورهایی مانند چین برای افزودن پول خود به سبد ارزهای جهان‌روا تنها به دلیل مقابله با دلار آمریکا به عنوان سلاح اقتصادی نیست. دلیل دیگر این است که اگر کشوری بتواند پول رایج خود را به سبد ارزی دیگر کشورها اضافه کند، در واقع، تولید ناخالص داخلی آن کشورها را به تولید خود گره زده و چون بخشی از پول‌های جدیداً منتشر شده از مرزهای آن کشور خارج می‌شود می‌تواند انتشار پول رایج خود را افزایش دهد و تقاضای بخش عمومی و خصوصی را افزایش دهد بدون آنکه نگران خطر تورم باشد. البته وقوع چنین پدیده‌ای برای دلار، لزوماً چنین راهکاری را به عنوان یک رویکرد عمومی در سطح دنیا قابل توصیه نخواهد کرد اما حداقل می‌تواند مانعی در برابر این مزیت دلار باشد.

گرچه در چند سال گذشته اقدامات گوناگونی برای استفاده از ظرفیت پیمان‌های پولی در نظام اقتصادی ایران صورت گرفته است، برخی موانع و چالش‌ها موجب شده است تا به حد کافی از ظرفیت این پیمان‌ها استفاده نشود. در گزارش پیش رو ضمن معرفی مختصر ماهیت و پیشینه پیمان‌های پولی و همچنین تبیین مزایای آن، برخی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی استفاده از این سازوکار در نظام اقتصادی کشور نیز بررسی و تحلیل و راهکارهای احتمالی برای رفع آن‌ها پیشنهاد خواهد شد.

تعریف و ماهیت پیمان‌های پولی

«پیمان پولی»^۱ توافقی است که بر اساس آن، کشورها برای تسهیل تجارت و برداشتن موانع انتقال ارز بین خود متعهد می‌شوند به‌جای استفاده از ارزهای دیگری همچون دلار و یورو، از پول ملی خود در صادرات و واردات طرفین استفاده کنند. پیمان‌های پولی ممکن است به‌صورت دوجانبه بین دو کشور یا به‌صورت چندجانبه بین چند کشور منعقد شود (خوانساری، ۱۳۹۷، ص ۸۳). در پیمان‌های پولی، دو طرف با یکدیگر توافق می‌کنند تا با ایجاد ترتیبات خاص، امکان استفاده از ارزهای ملی برای مراودات تجاری خود و از کانال بانک‌های مرکزی را فراهم سازند. برای مثال، در پیمان پولی بین دو کشور ایران و کره جنوبی، واردکننده ایرانی معادل ریالی مبلغ کالای وارداتی را از کانال بانک تجاری ایران به حساب ریالی بانک مرکزی کره جنوبی نزد بانک مرکزی ایران واریز می‌کند. در همین حال، معادل این مبلغ به وون (واحد پولی کره جنوبی) از حساب وونی بانک مرکزی ایران نزد بانک مرکزی کره جنوبی کسر می‌شود و از کانال بانک تجاری کره جنوبی به دست صادرکننده کره جنوبی می‌رسد. در پایان دو بانک مرکزی حساب‌های یکدیگر نزد خود را تسویه می‌کنند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۰۳، ص ۲۵). البته، در این رابطه باید ملاحظات گوناگونی را مدنظر قرار داد. برای مثال، در صورت خروج ایران از افای‌تی‌اف و وارد شدن به فهرست سیاه، ممکن است تسویه ارزی بین بانک‌های مرکزی امکان‌پذیر نباشد. در این صورت، شاید راهکار این باشد که از ظرفیت پیمان‌های پولی در چهارچوب صرافی‌های مجاز استفاده کرد.

پیشینه تاریخی پیمان‌های پولی

پیمان‌های پولی اولین بار پس از بروز بحران مالی سال ۱۹۹۷ در کشورهای جنوب شرقی آسیا، به‌عنوان یکی از مفاد توافق «چیانگ مای» مطرح شد. که بعدها به «معاهده ابتکاری چندجانبه چیانگ مای»^۲ تغییر نام داد. این توافق از سال ۲۰۰۰ بین کشورهای عضو آسه‌آن به‌علاوه چین، ژاپن، و کره جنوبی به اجرا درآمد و این کشورها تلاش کردند تا از طریق پیمان‌های پولی، آثار پول‌های پر قدرت جهانی مانند دلار را در اقتصاد خود کاهش دهند و از بحران‌های پولی آینده جلوگیری کنند. از آن زمان به بعد، دیگر ابتکارات منطقه‌ای به‌دنبال گسترش و تکمیل نقش «معاهده ابتکاری چندجانبه چیانگ مای» بود (لی و پارک، ۲۰۱۲، ص ۴).

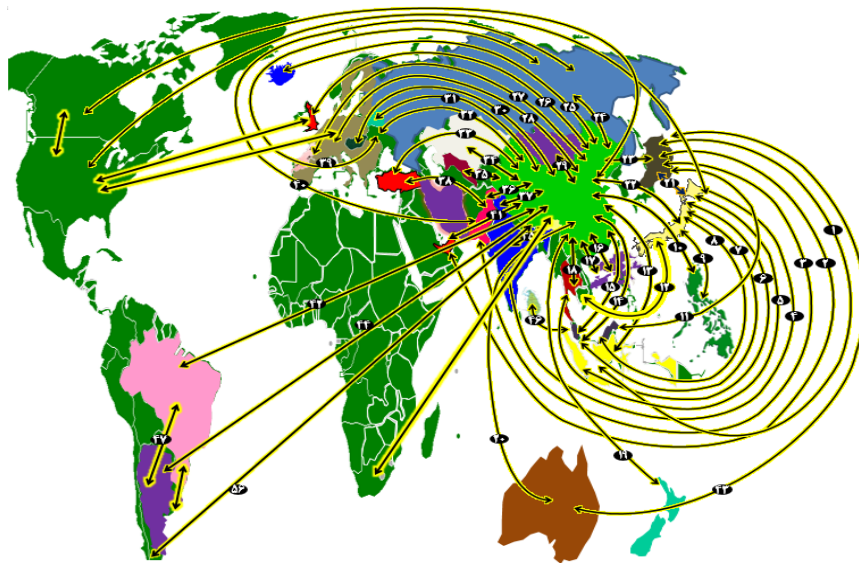
کشورهای مختلفی به‌سمت امضای پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه حرکت کرده‌اند و هدف بیشتر آن‌ها نیز این بوده است که نقش دلار را در مبادلات تجاری خود کم‌رنگ‌تر و یا حذف کنند. اولین پیمان پولی دوجانبه در سال ۲۰۰۱ بین کشورهای چین و تایلند به ارزش دو میلیارد دلار منعقد شد. روند استفاده از پیمان‌های پولی به‌ویژه پس از بروز بحران مالی سال ۲۰۰۷ میلادی، شتاب بیشتری یافته و تاکنون بیش از ۴۰ کشور دنیا حدود ۶۰ پیمان پولی را بین خود منعقد کرده‌اند (شکل ۱). در این میان کشور چین و پس از آن کشورهای امریکا، ژاپن، و اتحادیه اروپا بیشترین مشارکت را در پیمان‌های پولی داشته‌اند. جالب آنجاست که چین که بزرگ‌ترین دارنده اوراق قرضه دلاری و بزرگ‌ترین مقصد سرمایه‌گذاری خارجی دلاری در سال‌های طولانی بوده است، رکورد بیشترین تعداد پیمان‌های پولی دوجانبه را در اختیار دارد و از این طریق، بخشی از مبادلات تجاری خود را بدون نیاز به دلار یا یورو سامان‌دهی کرده است تا نفوذ اقتصادی خود را در دنیا افزایش دهد. آخرین پیمان تجاری این کشور در ماه می ۲۰۱۸ با کشور نیجریه به ارزش ۲/۵ میلیارد دلار امضا شده است.

1 Currency swap agreement

2 Chiang Mai Initiative Multilateralization, CMIM

شکل ۱. شبکه پیمان‌های پولی بین کشورهای گوناگون

منبع: خوانساری، ۱۳۹۷

به‌طور کلی، چین در این راستا بسیار فعال عمل کرده و در یک دوره زمانی کوتاه‌مدت، یک برنامه آزمایشی برای بین‌المللی کردن پول ملی خود از سال ۲۰۰۹ آغاز کرده است. برخلاف کشورهای توسعه‌یافته غربی که هدفشان از پیمان پولی بیشتر حفظ سلطه دلار و ساختار کنونی نظام مالی است، هدف چین از انعقاد پیمان‌های پولی دلارزدایی از نظام مالی و بین‌المللی کردن واحد پولی خود «یوان» است. با وجود به‌تأخیر افتادن سرعت اصلاحات در نظام مالی بین‌المللی، پیمان‌های پولی میان بانک‌های مرکزی در حال افزایش است (خوانساری، ۱۳۹۷).

با وقوع بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴ و ایجاد تنش میان روسیه و غرب، این کشور در پاسخ به تحریم‌های امریکا، پیمان‌های پولی خود را توسعه داد و قراردادی به ارزش ۱۵۰ میلیارد یوان (معادل حدود ۴۰۰ میلیارد دلار) با چین امضا کرد. روسیه در سال ۲۰۱۶ بیش از ۲۹ درصد مبادلات مربوط به تجارت کالا و خدمات خود را با استفاده از ارزهای ملی و بدون نیاز به دلار امریکا سامان‌دهی کرده است و این رقم در سال ۲۰۱۷ به ۳۴ درصد رسیده است. همچنین کشور چین علاوه بر روسیه، قراردادهای دیگری با اتحادیه اروپا (۳۵۰ میلیارد یوان)، کره جنوبی (۳۶۰ میلیارد یوان)، و هنگ‌کنگ (۴۰۰ میلیارد یوان) منعقد کرد. در واقع، گروه بریکس متشکل از کشورهای چین، روسیه، برزیل، هند، و آفریقای جنوبی در راستای کاهش وابستگی خود به سیستم دلاری و افزایش استفاده از ارزهای ملی سعی دارند تا همکاری‌های خودشان را در این حوزه گسترش دهند. مزیت استفاده از پیمان‌های پولی صرفاً برای شرایط خاص همانند تحریم تعریف نشده است، بلکه حتی کشورهایی همچون ژاپن و کره جنوبی که روابط حسنه با امریکا دارند، از طریق انعقاد پیمان‌های پولی دو جانبه، سعی دارند تا وابستگی خودشان به دلار را کاهش دهند (حبیبی، ۱۳۹۷).

مزایای پیمان‌های پولی

پیمان‌های پولی که در ابتدا با هدف تأمین نقدینگی و محافظت از اقتصادها و بازارهای مالی در مقابل بحران‌های مالی گسترش یافته است، در سال‌های اخیر مأموریت‌های مهم دیگری از قبیل طراحی سازوکار معاملاتی مبتنی بر ارزهای ملی و بدون استفاده از دلار را نیز دنبال می‌کند. در ادامه، برخی از مهم‌ترین مزایای پیمان‌های پولی مطرح شده است:

الف) کاهش آثار تحریم‌های اقتصادی

با توجه به سیطره دلار بر مبادلات تجاری کشورهای جهان، ایالات متحده می‌تواند با تصویب قوانین یک‌جانبه، بانک‌های ذیل نظام پرداخت دلار را به محدود کردن نقل و انتقالات دلاری کشورهای مخالف امریکا و حتی مسدود کردن

دارایی‌های دلاری این کشورها وادار کند. در صورت عدم همکاری بانک‌ها با اعمال محدودیت‌های امریکا، این بانک‌ها با خطر جریمه مالی مواجه خواهند شد. به این ترتیب، کشوری که نتواند با استفاده از پول بین‌المللی و مورد قبول همگان تجارت کند به نوعی تحریم اقتصادی شده است (حاجیلو، ۱۳۹۳، ص ۹).

یکی از مهم‌ترین مشکلات تجارت در شرایط تحریم اقتصادی، محدودیت‌های استفاده از دلار بین طرفین تجاری است. در اقتصاد، برای پول سه وظیفه ابزار تسویه و پرداخت، ابزار حسابداری-قیمت‌گذاری، و ابزار ذخیره ارزش تعریف می‌شود. در میان این وظایف، بیشتر وظیفه اول است که به دلار امریکا قدرت اعمال تحریم‌های مالی و بانکی علیه کشورها را می‌دهد. چرا که امریکا اختیار اعمال حاکمیت جهت منع استفاده سایر کشورها از دلار به‌عنوان ابزار پرداخت و تسویه معاملات را دارد. اما باین‌حال، اختیاری برای جلوگیری سایر کشورها از قیمت‌گذاری و حسابداری امور بر مبنای ارز خود را ندارد. در نتیجه می‌توان با به‌کارگیری سازوکار معاملاتی و پرداختی جایگزین دلار، وظیفه ابزار پرداخت بودن دلار را چاره کرد؛ اما درعین‌حال، مبنای حسابداری و قیمت‌گذاری می‌تواند کماکان توسط دلار، یورو، یا سایر ارزهای بین‌المللی انجام شود. البته ابزار ذخیره ارزش هم ممکن است ابزار تحریمی به حساب آید. برای مثال، رقم بزرگی از دارایی‌های خارجی کشور که بلوکه شده است، مربوط به اوراق قرضه امریکا و دلار امریکا است که اکنون قابل استفاده نیست.

بنابراین، با توجه به کارکرد پیمان‌های پولی، این پیمان‌ها در تجارت بین دو یا چند کشور امکان استفاده از ارزهای محلی را فراهم ساخته و نیاز به استفاده از ارزهای مشمول تحریم را کاهش می‌دهد. برای مثال، پس از وقوع تنش بین روسیه و اوکراین و تشدید تحریم‌های کشورهای غربی علیه روسیه، این کشور اقداماتی از جمله انعقاد پیمان‌های پولی را برای کاهش تقاضای دلار در دستور کار قرار داد (حاجیلو، ۱۳۹۳: ۱۳). از این حیث، به نظر می‌رسد یکی از دلایل مهم گرایش روسیه به پیمان‌های پولی، تلاش برای کاهش آثار تحریم‌های احتمالی از جانب کشورهای غربی بوده است (دوردن^۱، ۲۰۱۴).

در مجموع می‌توان گفت، کاهش نیاز به استفاده از ارزهای واسطی همچون دلار، یورو، و پوند در تجارت بین‌المللی از جمله مزایای استفاده از پیمان‌های پولی است که می‌تواند به کاهش آثار تحریم منتهی شود. ناگفته نماند، برخی از مدل‌های ترتیبات پولی که حتی میان کشورهای در حال توسعه نیز منعقد شده، مبتنی بر ارز دلار است. در برخی از مدل‌ها نیز، دلار با سایر ارزها به‌عنوان ارزهای مبنای ترتیبات پولی قرار گرفته است. گرچه تجربه نشان داده است که این نوع از ترتیبات پولی که دلار یکی از ارزهای محوری آن است، نمی‌تواند کمکی به اصلاح نظام مالی بین‌المللی کند؛ چرا که در ترتیبات پولی دلار محور، از آنجایی که دلار ارز اصلی است، مطابق با نیازهای اقتصادی و منافع ملی امریکا نوسان می‌کند که بحران‌ها و شوک‌های مداوم را به دنبال دارد. از طرفی سیاست‌های پولی امریکا در دلار مؤثر است و این خود بی‌ثباتی در بازارهای مالی و تحرک نقدینگی را به همراه دارد (کراین و مارتین، ۲۰۰۸).

ب) کاهش نوسان‌های ارزی

از جمله مزایای استفاده از پیمان‌های پولی، کاهش نوسان‌های ارزی است (لینا^۲، ۲۰۱۱ و صندوق بین‌المللی پول^۳، ۲۰۱۷، ص ۴). نوسان‌های ارزی دلایل مختلفی در هر اقتصادی دارد. بخشی از این دلایل مرتبط با حجم تقاضا برای ارزهای جهان‌روا مانند دلار و یوروست. از آنجا که در پیمان‌های پولی از ارزهای محلی استفاده می‌شود، سطح تقاضا برای ارزهای جهان‌روا کاهش خواهد یافت. بنابراین، چنانچه استفاده از پیمان‌های پولی تقاضای این دسته از ارزها را تاحدی کاهش دهد، می‌توان تاحدی مدیریت نوسان‌های ارزی را در اختیار گرفت (مروتی، ۱۳۹۷، ص ۶۹). این نکته در کشورهایی که بیشتر صنایع و مصارف آن ارز پایه است و به نوعی بخش‌های مذکور واردات محور هستند، بیشتر مصداق دارد. از این رو، در شرایط

1 Durden

2 Lina

3 International Monetary Fund, IMF

تحریمی استفاده از این نوع پیمان‌ها در کنترل تقاضای معاملاتی ارز اهمیت و تأثیر قابل توجهی دارد.

لازم به ذکر است، بخشی از تقاضای ارز خارج از ماهیت ارزی آن تعریف شده و منشأ سرمایه‌ای و سفته‌بازانه دارد که در این حالت کنترل کامل نوسانات ارزی، ولو با استفاده از پیمان‌های پولی، با دشواری‌ها و موانعی همراه خواهد بود.

ج) تسهیل در ارائه خدمات بانکداری بین‌المللی

پیمان پولی دوجانبه زیرساختی است که می‌تواند مبنای ارائه خدمات بانکداری بین‌المللی نیز قرار بگیرد. خدماتی از قبیل ارسال حواله، گشایش اعتبار اسنادی، صدور ضمانت‌نامه، اجرای فاینانس، ری‌فاینانس، یوزانس، اعتبار خریدار، اعتبار فروشنده، و پرداخت تسهیلات از مسیر پیمان‌های پولی قابل ارائه است.

برای مثال، چنانچه بنا باشد با استفاده از پیمان‌های پولی بین دو کشور ایران و ترکیه برای تاجر ایرانی اعتبار اسنادی گشایش شود، رویه اجرایی به این شرح خواهد بود که صادرکننده ترک پیش‌فاکتور را به یک ارز پایه مثل یورو (صرفاً جهت انجام دادن امور حسابداری) صادر و برای واردکننده ایرانی ارسال می‌کند. واردکننده ایرانی اسناد تجاری را به بانک عامل ایرانی برده و درخواست گشایش اعتبار اسنادی می‌کند. این بانک نرخ پایانی روز قبل ریال-یورو را (مثلاً از طریق سامانه سنا) محاسبه کرده و در صورت عدم اتمام سقف پیمان پولی^۱، اقدام به گشایش اعتبار اسنادی می‌کند. بسته به اعتبار واردکننده، بانک ایرانی تمام یا قسمتی از مبلغ پیش‌فاکتور را از وی دریافت و اعتبار اسنادی را گشایش می‌کند. مطابق با فرآیندهای موجود، بانک ایرانی اعتبار اسنادی گشایش شده را برای بانک عامل ترک ارسال می‌کند که سرانجام در اختیار صادرکننده ترک قرار می‌گیرد. صادرکننده ترک مبتنی بر اعتبار اسنادی گشایش شده، کالا را به مقصد گمرک ایران تحویل شرکت حمل و نقل می‌دهد. سپس بانک عامل ترک اسناد حمل را برای بانک ایرانی ارسال می‌کند تا وجه معامله پرداخت شود.

در زمان دریافت اسناد حمل توسط بانک عامل ایرانی، واردکننده ایرانی به بانک مراجعه و باقیمانده مبلغ اعتبار اسنادی را به نرخ سررسید اعتبار اسنادی به ریال (مطابق نرخ روز سامانه سنا) به بانک پرداخت می‌کند. علاوه بر این، واردکننده ایرانی مابه‌التفاوت نرخ ارز مبلغ اولیه اعتبار اسنادی را نیز پرداخت می‌کند. بانک ایرانی اسناد پرداختی را در اختیار واردکننده ایرانی قرار می‌دهد تا کالای خود را از گمرک ترخیص کند. در سررسید اعتبار اسنادی سامانه نرم‌افزاری پیمان پولی، معادل ریالی مبلغ اعتبار اسنادی را در حساب ریالی بانک مرکزی ترکیه نزد بانک مرکزی ایران شارژ می‌کند. همچنین سامانه نرم‌افزاری اعتبار موجود در حساب لیره بانک مرکزی ایران را نزد بانک مرکزی ترکیه معادل مبلغ اعتبار اسنادی کاهش می‌دهد و به حساب صادرکننده ترک نزد بانک عامل ترک واریز می‌کند (مروتی، ۱۳۹۷، ص ۶۸).

به‌عنوان نمونه‌ای تجربی در سال ۲۰۱۸، کشور نیجریه در راستای تسهیل و کاهش هزینه‌های تجارت خود با کشور چین پیمان پولی دوجانبه منعقد کرده است. بر مبنای این پیمان پولی، دو کشور توافق کرده‌اند تا در تجارت میان خود از ارزهای ملی خود یعنی یوان و نایرا استفاده کنند. در همین راستا کشور نیجریه تسهیلاتی را ایجاد کرده است که تجار بتوانند برای واردات از چین از گشایش اعتبار اسنادی استفاده کنند. بدین صورت که تاجر نیجریه‌ای با مراجعه به بانک عامل تعیین شده برای پیمان پولی، درخواست گشایش اعتبار اسنادی به یوان به نفع تاجر چینی کرده و بر اساس این اعتبار اسنادی، صادرکننده چینی در قبال صادرات به نیجریه ارز یوان دریافت می‌کند و واردکننده نیجریه‌ای نیز تنها واحد پولی کشور خود را پرداخت می‌کند (پرمیوم تایمز^۲، ۲۰۱۸).

بنابراین، در صورت نبود محدودیت‌هایی همانند تحریم‌های بین‌المللی، به‌کارگیری پلتفرم پیمان‌های پولی می‌تواند در ارائه خدمات رایج بانکداری بین‌المللی نیز مفید واقع شود.

۱ سقف پیمان‌های پولی عموماً برحسب حجم تجارت، اعتبار و سطح ریسک طرفین، وضعیت سیاسی طرفین پیمان، سابقه و درجه موفقیت پیمان‌های قبلی، توافقات طرفین مذاکره‌کننده، و غیره تعیین می‌شود.

د) تقویت تجارت و سرمایه‌گذاری و تسهیل واردات و صادرات

تحریم‌ها اثر محدودکننده‌ای در تجارت و سرمایه‌گذاری در کشور تحریم‌شده برجای می‌گذارد. از این‌رو با کاهش آثار تحریم‌ها، کاهش نوسانات ارزی، به‌کارگیری پول ملی، تسهیل در ارائه خدمات بانکداری بین‌المللی، و سایر مزایای استفاده از پیمان‌های پولی می‌توان به گسترش تجارت و سرمایه‌گذاری و تسهیل واردات و صادرات کالا و خدمات امیدوار بود. برای مثال، دولت تایلند یکی از دلایل انعقاد پیمان پولی و سپس تمدید آن با دولت چین را تشویق تجارت و سرمایه‌گذاری بیشتر بین دو کشور تایلند و چین عنوان کرده است (سانپیتک‌ساری^۱، ۲۰۱۱). این موضوعی است که چین (شین^۲ و چینگ^۳، ۲۰۱۱ و بین^۴، ۲۰۱۲) و هندوستان (نیوگی^۵ و دنیل^۶، ۲۰۱۱) نیز به دلیل آن از پیمان‌های پولی استفاده کرده‌اند. در واقع با تقویت پیمان‌های پولی بین کشورها، می‌توان انتظار داشت تا تجار با اطمینان بیشتری وارد مراودات تجاری خارجی شوند و به اتکای آن، تولید صادرات محور و سرمایه‌گذاری در راستای آن افزایش یابد.

تجربه ایران در زمینه پیمان‌های پولی

ایران از جمله کشورهایی بوده که همواره در معرض تحریم‌های بین‌المللی و به‌ویژه تحریم‌های بانکی قرار داشته است و استفاده از ارزهای ملی در مبادلات خارجی می‌تواند به کاهش آثار تحریم‌ها و کمک به تقویت تجارت خارجی در کشور کمک کند. انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه و چندجانبه از جمله سازوکارهایی است که به منظور افزایش نقش ارزهای ملی در مبادلات خارجی توسط کشورهای گوناگون به‌کار گرفته شده و در ایران نیز از سال‌های گذشته مورد توجه بوده است. در بند چهارم سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه، بر «انعقاد پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه با کشورهای طرف تجارت در چهارچوب بندهای ۱۰، ۱۱، و ۱۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» تأکید شده است. این روش اولین بار در ایران، در سال ۱۳۸۹ توسط کارشناسان به دولت پیشنهاد شد و پس از جدی شدن این پیشنهاد در فضای رسانه‌ای، معاون ارزی بانک مرکزی اعلام کرد که با سه کشور روسیه، ترکیه، و عراق پیمان پولی بسته شده است. اما در عرصه عمل، تغییری در روابط بانکی ایران و این سه کشور ایجاد نشد تا اینکه در مهر ماه ۱۳۹۶، ایران برای اولین بار توانست به صورت رسمی نخستین پیمان دوجانبه پولی خود را با ترکیه امضا کند و با عقد این قرارداد تجارت خارجی ایران و ترکیه که در سال ۲۰۱۷ به میزان ۶ میلیارد دلار گزارش شده بود، به رقم ۳۰ میلیارد دلار برای سال ۲۰۱۸ هدف‌گذاری شد (خوانساری، ۱۳۹۷، صص ۸۷-۸۸).

پس از آنکه کشورهای ایران، روسیه، و ترکیه به‌عنوان متحدان منطقه‌ای، در معرض تحریم‌های ایالات متحده قرار گرفتند، بحث جایگزینی دلار آمریکا با ارزهای ملی مطرح شد و مقامات این کشورها با اهتمام بیشتری به برنامه‌ریزی برای این امر پرداختند. همچنین، پس از حضور رئیس‌جمهور ترکیه در ایران در اکتبر ۲۰۱۷، به منظور ایجاد شرایط لازم برای توسعه تجارت و همکاری اقتصادی بین دو کشور و متعاقب آن حضور رئیس‌کل بانک مرکزی ایران در ترکیه، تفاهم‌نامه مربوط به پیمان پولی دوجانبه ریال-لیره مورد موافقت بانک‌های مرکزی دو کشور قرار گرفت. بر اساس این تفاهم‌نامه، دو طرف پنج میلیارد لیره (و معادل ریالی آن) اعتبار برای بانک‌های عامل دو کشور به منظور گشایش اعتبارات اسنادی برای بازرگانان با دوره بازپرداخت یک ساله تخصیص دادند. به علاوه پس از مذاکرات بین مقامات عالی‌رتبه دو کشور، تصمیم گرفته شد که به منظور تسهیل تجارت دوجانبه، مرزهای دو کشور به صورت ۲۴ ساعته باز باشد.

1 Sunpituksaree

2 Xin

3 Qing

4 Bin

5 Neogy

6 Daniel

هدف از این توافقنامه، ارتقای سطح تجارت دوجانبه بین دو کشور با استفاده از پول‌های ملی به‌منظور تأمین مالی تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم بود. بر این اساس، بانک‌های عامل دو کشور می‌توانستند از ابزارهای پرداخت بین‌المللی برحسب پول ملی برای تأمین مالی تجارت دوجانبه استفاده کنند. در واقع، بانک‌های عامل می‌توانستند از ابزارهای پرداخت بین‌المللی مانند اعتبار اسنادی یا حواله برای تأمین مالی تجارت دوجانبه استفاده کنند. در این تفاهم‌نامه، بانک ملی ایران و بانک زراعت ترکیه، در مورد چگونگی استفاده از خط اعتباری برحسب پول‌های ملی توافق کردند.

بانک ملی ایران اولین اعتبار اسنادی را برای تأمین مالی تجارت با ترکیه بر اساس این توافق‌نامه در ۲۷ فروردین ۱۳۹۷ (۱۶ آوریل ۲۰۱۸) گشایش کرد. این اقدام گامی مهم به‌شمار می‌آید، زیرا تفاهم‌نامه‌های قبلی ایران در این رابطه با دیگر کشورها، هرگز به مرحله عملیاتی شدن نرسیده بود. بر اساس ترتیبات اجرایی این سازوکار، اعتبارات در نظر گرفته‌شده برای بازرگانان ایرانی، برحسب لیر ترکیه از محل پیمان پولی دوجانبه تأمین خواهد شد. با توجه به حجم بالای تجارت ایران و ترکیه در حدود ۶ میلیارد دلار سالانه، استفاده از ارزهای ملی در قالب ترتیبات اجرایی پیمان پولی، نقشی مهم در تسهیل روابط بانکی و تجاری بین دو کشور خواهد داشت. با وجود این، به دلیل تشدید تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و احیاناً فشارها و ملاحظات سیاسی پیش‌آمده که موجب محتاط‌تر شدن کشورها در روابط تجاری با ایران شده است، در حال حاضر، این توافق‌نامه مورد استفاده قرار نمی‌گیرد.

در جریان سفر معاون اول رئیس‌جمهور در بهمن‌ماه سال ۱۳۹۳، مذاکراتی برای انعقاد پیمان دوجانبه پولی بین ایران و عراق، توسط رؤسای بانک مرکزی و با حضور رئیس اتاق مشترک ایران و عراق انجام شد. ولی این پیمان همچنان مسکوت مانده است. در عین حال، در تاریخ ۱۷ بهمن ۱۳۹۷، طی دیدار رئیس‌کل بانک مرکزی ایران با همتای عراقی خود در این کشور، سازوکار پرداخت مالی بین ایران و عراق به امضای طرفین رسید. عبدالناصر همتی در رابطه با این توافق‌نامه گفته است: «بر اساس توافقات انجام‌شده، روابط پولی و بانکی ما و عراق در قالب یورو و دینار خواهد بود، بنابراین، بانک مرکزی ایران هم حساب دیناری در عراق خواهد داشت و هم یورویی و تعاملات بانکی را از طریق بانک‌های عراقی انجام می‌دهیم. توافقی که بین دو کشور امضا شده است، سبب می‌شود ارتباط خوبی بین بانک‌های ایرانی مستقر در عراق با بانک‌های عراقی برقرار شود و امکان اینکه بانک‌های عراقی هم بتوانند در ایران شعبه بزنند وجود دارد» (بانک مرکزی، ۱۳۹۷).

لازم به ذکر است، بین ایران و پاکستان نیز مذاکراتی درباره پیمان پولی دوجانبه و ازسرگیری کانال‌های بانکی انجام شده است. در سال ۱۳۹۶، بانک‌های مرکزی دو کشور طی قراردادی درباره نظام بانکی و پرداخت، رسیدن به سطح تجارت دوجانبه ۵ میلیارد دلاری را هدف‌گذاری کردند. ولی تاکنون پیمان پولی دوجانبه با این کشور عملیاتی نشده است.

در تیر ماه ۱۳۹۷، قرارداد همکاری دوجانبه بین ایران و روسیه در ششمین نشست گروه بانکی و تأمین مالی ایران و روسیه به میزبانی بانک مرکزی ایران امضا شد. هدف از این قرارداد توسعه روابط بانکی و افزایش سطح تجارت دو کشور ذکر شده است. سفیر روسیه در ایران در مصاحبه با خبرگزاری دولتی روسیه گفته است: «مسکو و تهران دلار را از موافقت‌نامه‌های پرداختی خود حذف کرده‌اند و در نظر دارند تا به‌طور کامل، روابط مالی خود را بر اساس پول‌های ملی و در صورتی که گزینه‌ای نباشد، بر اساس یورو انجام دهند» (معاونت دیپلماسی وزارت امور خارجه، ۱۳۹۷). بانک مرکزی ایران با دو کشور چین و روسیه نیز تفاهم‌نامه امضا کرده است، ولی تاکنون پیمان پولی دوجانبه با هیچ‌یک از این دو کشور به مرحله اجرا نرسیده است.

ظرفیت پیمان‌های پولی در ایران

آخرین آمار به‌دست‌آمده از گمرک جمهوری اسلامی حاکی است که حجم صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی ایران (به‌استثنای نفت خام، نفت کوره، و نفت سفید و همچنین بدون صادرات از محل تجارت چمدانی) در دوازده‌ماهه ۱۳۹۷ بالغ بر ۱۱۷ میلیون تن به ارزش ۴۴/۳۱ میلیارد دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته، کاهش ۱۱/۷۸ درصدی در وزن و ۵/۶۹ درصدی در ارزش دلاری را نشان می‌دهد. اقلام عمده صادراتی شامل میعانات گازی (۱۱/۱۴ درصد)، گاز طبیعی مایع شده

(۴/۳۴ درصد)، پروپان مایع شده (۳/۸۶ درصد)، سایر روغن‌های سبک و فرآورده‌ها به‌جز بنزین (۳/۲۹ درصد)، و متانول (۳/۰۵ درصد) بوده است. طی همین دوره، میزان واردات به کشور با کاهش ۱۷/۵۳ درصدی در وزن و ۲۱/۷۵ درصدی در ارزش دلاری در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته، به ارقام ۳۲ میلیون تن و ۴۲/۶۱۲ میلیارد دلار رسیده است. اقلام عمده وارداتی شامل ذرت دامی (۴/۹ درصد)، برنج (۳/۷۷ درصد)، قطعات منفصله تولید خودرو (۳/۲۴ درصد)، لوبیای سویا (۲/۷۲ درصد)، و کنجاله سویا (۱/۵۳ درصد) بوده است (گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸).

مقاصد عمده صادرات غیرنفتی ایران به ترتیب کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی، افغانستان، ترکیه، هند، کره جنوبی، پاکستان، اندونزی، و عمان بوده‌اند. همچنین عمده واردات به ایران از کشورهای چین، امارات متحده عربی، ترکیه، هند، آلمان، سوئیس، کره جنوبی، روسیه، هلند، و ایتالیا بوده است. به‌منظور تخمین ظرفیت پیمان پولی، می‌توان نسبت صادرات به واردات بین دو کشور (یا برعکس آن در صورتی که واردات کمتر از صادرات باشد) را ملاک قرار داد. برای مثال، صادرات ایران به ترکیه در دوازده ماه سال ۱۳۹۷، ۲/۳۶۹ میلیارد دلار بوده است و در مقابل حجم واردات از ترکیه به ایران ۲/۶۱۶ میلیارد دلار بوده است. بنابراین می‌توان گفت امکان تسویه حدود ۹۰ درصد از حجم مبادلات بین دو کشور بر اساس پیمان‌های پولی دوجانبه با ارزهای ملی وجود دارد. این نسبت در مورد کشورهای چین، امارات متحده عربی، کره جنوبی، روسیه، و هند به ترتیب حدود ۸۹، ۹۱، ۸۰، ۲۱، و ۷۸ درصد است (جدول ۱). بنابراین، می‌توان بخشی از مبادلات تجاری با دیگر کشورهای را از طریق انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه و چندجانبه انجام داد. به‌نظر عمده کشورهای هدف پیمان‌های پولی ایران چین، امارات، ترکیه، هند، و کره جنوبی هستند. ناگفته نماند برای کشورهایی که ظرفیت پیمان پولی با آن‌ها کمتر از ۵۰۰ میلیون دلار است، شاید انجام دادن حجم مذاکرات گسترده در سطح مختلف مقامات و مسئولین و اختصاص بخشی از ظرفیت شبکه بانکی برای انجام دادن آن قابل توجیه نباشد، مگر اینکه دورنمای مناسبی برای مبادلات تجاری با آن کشورها متصور باشد.

جدول ۱. حجم صادرات و واردات ایران در سال ۱۳۹۷ و ظرفیت پیمان‌های پولی

کشور	صادرات (میلیون دلار)	واردات (میلیون دلار)	ظرفیت پیمان پولی دوجانبه (میلیون دلار)	ظرفیت پیمان پولی دوجانبه (درصد)
چین	۹۲۱۸	۱۰,۳۱۵	۹۲۱۸	۰/۸۹
عراق	۸۹۶۱	۵۹	۵۹	۰/۰۰۶
امارات	۵۹۵۵	۶۵۶۷	۵۹۵۵	۰/۹۰
افغانستان	۲۹۲۷	۱۱	۱۱	۰/۰۰۴
ترکیه	۲۳۶۹	۲۶۱۷	۲۳۶۹	۰/۹۰
هند	۲۰۴۳	۲۵۹۴	۲۰۴۳	۰/۷۸
کره جنوبی	۲۵۶۸	۲۰۴۹	۲۰۴۹	۰/۸۰
پاکستان	۱۲۴۷	۳۳۰	۳۳۰	۰/۲۶
اندونزی	۷۸۷	۱۳۱	۱۳۱	۰/۱۷
عمان	۷۲۹	۴۳۳	۴۳۳	۰/۵۹
فدراسیون روسیه	۲۸۱	۱۳۴۳	۲۸۱	۰/۲۱
مالزی	۲۴۷	۳۹۵	۲۴۷	۰/۶۲
تایلند	۷۱۰	۲۳۲	۲۳۲	۰/۳۳
سایر کشورها	۴۷۵۴	۸۶۵۳	-	-
مجموع	۴۴,۳۰۹	۴۲,۶۱۲	۲۳,۳۵۸	-

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۸) و محاسبات نویسنندگان

شایان ذکر است، برخی از صادرکنندگان در کشورهای مختلف حاضر به مبادله با ارزهایی غیر از دلار و یورو نیستند و توافق پولی هم آن‌ها را مجبور به استفاده از پول رایج طرفین مبادله نمی‌کند. این بدان معناست که برای مثال، واردکنندگان ایرانی ناچارند ارز دریافت شده از بانک مرکزی را در بازار آزاد به ارز جهان‌روا تبدیل کنند تا بتوانند کالای مورد نظر خود را وارد کشور نمایند. لذا استفاده از سازوکارهای تشویقی به منظور افزایش انگیزه فعالان اقتصادی برای استفاده از پول‌های ملی ضرورت دارد.

چالش‌های پیمان‌های پولی در ایران و راهکارهای اجرایی

به منظور استخراج چالش‌های موجود در زمینه انعقاد و اجرای پیمان‌های پولی در کشور و نیز راهکارهای پیشنهادی، علاوه بر بررسی منابع مکتوب مطالعاتی، مصاحبه‌های شفاهی با خبرگان و کارشناسان مرتبط با موضوع انجام شده است. این خبرگان از نهادهایی همچون بانک مرکزی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، وزارت امور خارجه، پژوهشکده پولی و بانکی و اتحادیه پایاپای آسیا انتخاب شده‌اند. بر اساس بررسی‌های انجام شده در این پژوهش، مهم‌ترین چالش‌های پیش رو در توسعه و استفاده از ظرفیت پیمان‌های پولی بین ایران و کشورهای دیگر و نیز راهکارهای پیشنهادی برای مواجهه با آن‌ها به شرح ذیل است:

الف) تحریم‌های اقتصادی و محدودیت‌های مربوط به آن

یکی از موانع اصلی در توسعه پیمان‌های پولی بین ایران و کشورهای دیگر که از سوی صاحب‌نظران این امر بر آن تأکید می‌شود، وجود تحریم‌های اقتصادی به‌ویژه در روابط و مراودات بانکی در سطح بین‌المللی است که نه تنها موجب دشوار بودن نقل و انتقال وجوه می‌شود، بلکه با اهرم‌های فشاری که در اختیار کشورهای تحریم‌کننده قرار دارد، ممکن است نهادهای مالی و به‌ویژه بانک مرکزی کشورهای طرف قرارداد را با مشکلاتی روبه‌رو سازد. این امر موجب می‌شود تا کشورهای طرف تجاری ایران از امضای پیمان‌های پولی با ایران امتناع ورزند یا انگیزه کافی برای ورود به توافقنامه‌ها نداشته باشند. علاوه بر این، وجود تحریم‌های اقتصادی موجب می‌شود تا محدودیت‌های دیگر در زمینه بیمه و حمل و نقل هم ایجاد شود که حتی در صورت وجود پیمان پولی، به دلیل ریسک‌های تجاری، مبادلات بازرگانان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین با توجه به ابعاد گسترده تحریم، حتی در صورت عملیاتی شدن پیمان‌های پولی، این نوع پیمان‌ها تنها در بحث تسویه حساب تجاری مطرح است و سایر محدودیت‌ها که گاه از تسویه حساب نیز مهم‌تر است پابرجا خواهد بود و باید در رابطه با آن‌ها نیز چاره‌اندیشی لازم صورت گیرد.

نقش محوری تحریم‌های اقتصادی ایران در ایجاد چالش و خلل برای انعقاد پیمان‌های پولی با سایر کشورها در این نکته نهفته است که در پیمان‌های پولی امضای تفاهم‌نامه‌ها توسط بانک‌های مرکزی صورت می‌گیرد و سپس طی بخش‌نامه‌ای به بانک‌های کارگزار ابلاغ و مقرر می‌شود؛ سپس این بانک‌ها با همتای خود در کشور دیگر روابط کارگزاری برقرار و نسبت به گشایش اعتبار اسنادی^۱ یا استمهال ارز به صورت حواله یا برات اقدام می‌کنند. حال، چنانچه بانک خارجی که قرار است کارگزار بانک ایرانی باشد به دلیل تحریم بودن نظام مالی و بانکی ایران نتواند کار کند، این تفاهم‌نامه مسکوت مانده و امکان اجرایی شدن خود را از دست می‌دهد.

مهم‌ترین تحریم‌های اقتصادی که از سوی آمریکا علیه ایران اعمال شده است و می‌تواند در جریان پیشبرد پیمان‌های پولی کشور و تعامل نظام مالی ما با شرکای تجاری، اثرگذاری منفی داشته باشد، به شرح ذیل است (خزانه‌داری آمریکا، ۲۰۱۹):

- در سال ۱۹۹۵ میلادی (۱۳۷۴ خورشیدی)، آمریکا، نخست به دستور بیل کلینتون، تحریم‌های کامل اقتصادی علیه ایران و وضع کرد و سپس کنگره آمریکا با گذاشتن قانون ایلسا^۲ هر شرکتی را که با ایران به میزان بیش از ۲۰ میلیون

1 Letter of credit, LC

2 Iran and Libya Sanctions Act of 1996, ILSA

دلار تجارت داشت نیز تهدید به اعمال تحریم کرد. در ۳۰ سپتامبر ۲۰۰۶، این لایحه به لایحه تحریم ایران یا ایسا^۱ تغییر نام داده شد، چرا که دیگر به لیبی اعمال نمی‌شد، و تا ۳۱ دسامبر ۲۰۱۱ تمدید شد. این قانون در ایران به نام پیشنهاددهنده آن یعنی سناتور آلفونسو داماتو^۲ به قانون داماتو مشهور شده است.

تحریم برخی نهادها از جمله بانک صادرات، بانک ملت، و بانک ملی ایران در ۲۵ اکتبر سال ۲۰۰۷ از طرف وزارت خزانه‌داری امریکا.

پس از خروج امریکا از برجام در تاریخ ۸ می ۲۰۱۸ (۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۷)، طبق برنامه اعلامی دولت ترامپ پس از ۹۰ روز تنفس و فرصت برای تجار و فعالان اقتصادی، بخش اول تحریم‌ها و پس از ۱۸۰ روز، بخش دوم و پایانی تحریم‌ها بر ایران اعلام شد تا سرمایه‌گذاران و فعالانی که در دوره برجام وارد عرصه اقتصاد ایران شده‌اند از ایران خارج شوند. دوره ۹۰ روز در ۴ آگوست ۲۰۱۸ (۱۳ مرداد ۱۳۹۷) به پایان رسید و تحریم‌های هسته‌ای به صورت زیر احیا شد:

- تحریم‌های مربوط به خرید یا اکتساب اسکناس‌های دلار آمریکا توسط حکومت ایران؛
 - تحریم‌های مربوط به تجارت ایران با طلا یا فلزات گران‌بها؛
 - تحریم‌های مربوط به فروش، عرضه، تأمین یا نقل و انتقال گرافیت، فلزات خام، و نیمه‌ساخته مانند آلومینیوم و فولاد و صادرات یا نرم‌افزار برای یکپارچه‌سازی فرآیندهای صنعتی به ایران؛
 - تحریم‌های مربوط به معاملات خرید یا فروش ریال ایران یا نگهداری حساب‌ها و وجوه عمده‌ای که در خارج از خاک ایران بر پایه ریال ایران نگهداری می‌شوند؛
 - تحریم‌های مربوط به خرید، پذیره‌نویسی، یا تسهیل معاملات دیون حاکمیتی ایران؛ و
 - تحریم‌های بخش خودروسازی ایران.
- پس از پایان ۹۰ روز از اعمال این تحریم‌ها (۱۸۰ روز از خروج از برجام) در تاریخ ۴ نوامبر ۲۰۱۸ (۱۳ آبان ۱۳۹۷) تحریم‌های زیر نیز اعمال شد:
- تحریم معامله با بخش‌های کشتی‌رانی و کشتی‌سازی ایران و عاملان بنادر شامل شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، خطوط کشتیرانی جنوب، و وابستگان به آن‌ها؛
 - تحریم مربوط به معامله با شرکت ملی نفت ایران، شرکت ملی نفتکش ایران، شرکت بازرگانی نفت ایران (نیکو) و از جمله خریداری نفت، محصولات نفتی، یا محصولات پتروشیمی از ایران؛
 - تحریم‌های مربوط به مبادلات مؤسسات مالی خارجی با بانک مرکزی ایران و مؤسسات مالی ایرانی که به موجب بند ۱۲۴۵ قانون اختیارات دفاع ملی برای سال مالی ۲۰۱۲ در فهرست تحریم قرار گرفته‌اند؛
 - تحریم‌های مرتبط با ارائه خدمات پیام‌رسانی مخصوص مالی به بانک مرکزی ایران و دیگر مؤسسات مالی ایران که در بند ۱۰۴ قانون سی‌آی‌اس‌آی‌دی‌آی^۳ درباره آن‌ها توضیحات لازم آمده است؛
 - تحریم‌های مربوط به ارائه خدمات پذیره‌نویسی، بیمه، یا بیمه اتکایی؛ و
 - تحریم‌های مربوط به بخش انرژی ایران.

به زعم بازرگانان و صادرکنندگان ایرانی، محدودیت در نقل و انتقال پول به دلیل تحریم‌های اقتصادی یکی از مشکلات اصلی پیش روی تجارت خارجی کشور است و باعث افزایش هزینه‌های تجارت شده است. اعمال تحریم و محدودیت علیه نظام بانکی کشور، موجب شده است روش‌های تجارت بین‌المللی از کانال‌های رسمی بانکی ایران خارج شود. در سال‌های

1 Iran Sanctions Act, ISA

2 Alfonse D'Amato

3 Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act of 2010, CISADA

اخیر، برای اینکه تجارت کشور در نبود دسترسی به کانال‌های بانکی دچار توقف نشود، کانال‌های غیررسمی مانند شبکه صرافی‌ها جایگزین کانال بانکی شده است؛ شبکه صرافی‌های کشور با برقراری ارتباط با شبکه‌های مالی و صرافی خارج از کشور توانسته است بخشی عمده از مبادلات تجاری و مالی بین‌المللی کشور را پوشش دهد. ولی باید توجه داشت که استفاده از صرافی‌ها در تجارت بین‌المللی مشکلاتی همچون کاهش شفافیت، هزینه‌بر بودن، و محدودیت در انتقال ارقام عمده را در پی دارد. از طرفی دیگر، در حال حاضر آمریکا با اعمال دور دوم تحریم‌ها علیه ایران، به دنبال تشدید فشار علیه تجارت خارجی و قطع روابط مالی بین‌المللی ایران است.

راهکار ارائه شده برای رفع چالش تحریم‌های اقتصادی آن است که پیمان‌های پولی با کشورهای منعقد شود که در بلوک مقابل کشورهای تحریم‌کننده قرار دارند؛ به‌ویژه کشورهایی که خود نیز کم‌وبیش در معرض تحریم‌ها قرار می‌گیرند. برای مثال، در خصوص رژیم تحریمی آمریکا می‌توان به کشورهایی مانند روسیه، ترکیه، و چین اشاره کرد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۳، ص ۳۰). با وجود این، سیطره اقتصادی آمریکا و هم‌پیمانان این کشور در عرصه تجارت جهانی به حدی است که نمی‌توان به راحتی به کشورهای بلوک مقابل آمریکا در تمایل به ایجاد پیمان‌های پولی با کشور تحریم شده دل‌خوش بود. از این رو، استفاده از سازوکارهای انگیزشی برای ایجاد تمایل کشورها در این زمینه ضروری است. برای مثال، می‌توان کالاهای صادراتی را همراه با تخفیف ویژه با هدف افزایش رغبت کشورهای طرف پیمان پولی به آن‌ها فروخت. البته در صورت صادرات کالاها توسط بخش خصوصی، لازم است دولت تا حد امکان مابه‌التفاوت تخفیف را تحت سازوکارهایی همچون اعطای یارانه یا تخفیف‌های مالیاتی به بخش تولیدکننده داخلی مسترد کند که البته به‌طور قطع، این موضوع در مخارج و هزینه‌های کشور تحریم‌شده اثر افزایشی خواهد داشت. همچنین اگر مراد، صادرات تخفیف‌دار محصولات دولتی (مثل صادرات نفت و گاز) باشد، این اقدام می‌تواند در حجم درآمدهای دولتی کشور تحریم شده اثر کاهشی داشته باشد. روشن است که ثمره هر دو حالت بیان‌شده ایجاد و یا تشدید کسری بودجه دولت خواهد بود.

گسترش روابط کارگزاری بانکی و افزایش کانال‌های پرداخت بین کشورها عاملی مهم در تقویت تجارت دوجانبه با پول‌های ملی به‌شمار می‌آید. در واقع، پیمان‌های پولی جایگزین کاملی برای روابط کارگزاری بانکی به‌شمار نمی‌آیند و لازم است کانال‌های جایگزین نیز برای انتقال پول ایجاد شود. باید به تدریج به سمت سیستم پرداخت بین‌المللی حرکت کنیم که امکان پرداخت با ارزهای ملی را برای کالاهای مناسب ما در بازار جهانی فراهم سازد. همچنین باید با سایر کشورها کانال پرداخت ایجاد شود که حتی الامکان در انحصار یک یا چند کشور خاص نباشد. تصمیم آمریکا در سال ۲۰۱۲ برای حذف بانک‌های ایرانی از شبکه پرداخت سوئیفت، زنگ هشدار برای کشورهای دیگر بود. کشورهایی که در معرض تهدید آمریکا قرار داشتند، در خطر حذف شدن از این شبکه قرار گرفتند. وجود شبکه پرداخت جایگزین سوئیفت برای عبور از تحریم‌ها، می‌توانست اولین گام در این مسیر باشد. از این رو، یک نظام پرداخت جدید با عنوان نظام پرداخت‌های بین‌بانکی برون‌مرزی (CIPS) در سال ۲۰۱۵ توسط چین طراحی شد.

ناگفته نماند برخی کشورهای منطقه همانند عراق، افغانستان، ترکمنستان، پاکستان، آذربایجان، عمان، سوریه، و لبنان به‌طور طبیعی از آمادگی بیشتری برای پذیرش ریال ایران در تجارت برخوردارند. از این رو، می‌توان با استفاده از ظرفیت پرداخت وام‌های ریالی به واردکنندگان کالاهای ایرانی در این کشورها، شرایط را برای تشویق آن‌ها به خرید محصولات ایرانی با ریال فراهم کند. این اقدام به رونق استفاده از ریال در کشورهای هدف منجر می‌شود که نتیجه آن اقبال بیشتر به پذیرش ریال از گردشگران و واردکنندگان ایرانی است.

راهکار دیگر برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی و بهره‌مندی از ظرفیت پیمان‌های پولی، استفاده از ظرفیت فن‌آوری زنجیره بلوک به‌ویژه در زمینه ارزهای دیجیتال است. هرچند که استفاده از این‌گونه ارزها در مبادلات بین‌المللی در ابتدای راه قرار دارد

و خود با چالش‌هایی همراه است، به‌عنوان گزینه‌ای ممکن، قابلیت بررسی و پژوهش مجزا را دارد. یکی از کشورهایی که در این زمینه اقدام به بررسی کرده است، کشور ونزوئلاست که قصد دارد از ارز مجازی ال‌پترو ونزوئلا که با پشتوانه ذخایر نفتی این کشور منتشر شده است، در مبادلات خود با کشورهای هم‌مانند روسیه استفاده کند (راشاتودی، ۲۰۱۹).

تأسیس بانک دوجانبه یا چندجانبه رویکرد دیگری است که می‌تواند تجارت با پول‌های ملی را تسهیل کند. در واقع، ایجاد بانک‌های مشترک بین دو یا چند کشور مزایای گوناگونی همچون تسهیل و افزایش فرایند تجارت و مبادلات اقتصادی و عملیات دوجانبه بانکی برای کشورهای طرف قرارداد به‌همراه دارد. چنین بانکی با ساختار سازمانی مناسب، پویا، و سبک به‌همراه مالکیت خصوصی و مدیریت تخصصی می‌تواند زمینه ایجاد زنجیره ارزش و افزایش سهم کشورهای در بازارهای بین‌المللی، ارتقای روابط کارگزاری بانکی، و ایفای نقش مؤثر در تجارت بین‌المللی توسط آن‌ها را فراهم سازد. به‌نظر می‌رسد تأسیس بانک چندملیتی توسط ایران، روسیه، و ترکیه (یا سایر کشورهای منطقه) می‌تواند در راستای گسترش تجارت چندجانبه بین آن‌ها مؤثر باشد.

درعین‌حال، لازم است برخی ساختارهای اقتصادی کشور در حوزه‌های مختلف با تحول روبه‌رو شود، زیرا با وجود ساختارهای معیوب اقتصادی حذف تحریم‌ها نیز نمی‌تواند به تقویت تجارت خارجی و کاهش اتکا به ارز خارجی همچون دلار و یورو کمک کند.

ب) تورم و نوسان شدید نرخ برابری ارزهای ملی

یکی دیگر از مهم‌ترین چالش‌ها و موانع اقتصاد ایران برای توسعه و پیشبرد پیمان‌های پولی با سایر کشورها به تورم مزمن و نوسان شدید نرخ‌های ارز مرتبط می‌شود. هرچند پیمان‌های پولی می‌توانند به کاهش نوسان‌های شدید ارزی کمک کنند، ممکن است خود آن‌ها نیز از نوسان‌های ارزی متأثر شوند. از این بابت، چنانچه کشوری با نرخ تورم متوسط و بالا (کاهش ارزش پول ملی) و نوسان شدید نرخ برابری ارزهای ملی مواجه باشد، امکان متضرر شدن شرکای تجاری در هنگام تسویه پیمان‌های پولی وجود خواهد داشت که این عامل به‌نحو طبیعی به کاهش رغبت این شرکا منجر خواهد شد (خوانساری، ۱۳۹۷، صص ۸۶-۸۵).

برای تحقق معاملات پیمان‌های پولی و تسویه حساب‌های تجاری باید ارز حداقل یکی از کشورها جهان‌روا باشد و سپس با تعیین نرخ تسعیر و آبی بودن معامله اسناد برای یک دوره معین، این نرخ توسط تجار دو کشور مورد پذیرش واقع شود. البته چنانچه خریدار و فروشنده دولتی باشند، پذیرش نرخ تسعیر با مشکل کمتری مواجه است. در شرایط کنونی نظام ارزی اقتصاد ایران، اولین سؤال تجار این است که بانک ایرانی با چه نرخی در مقابل صادرات به ما ریال تحویل می‌دهد؛ نرخ تفاهم‌شده بانک‌های مرکزی، نرخ نیمایی، یا معدل آن، و یا نرخ بازار آزاد. سؤال بعدی آن است که بانک ایرانی چه زمانی پول را خواهد داد؟ تغییرات نرخ از زمان صادرات تا واریز وجه به حساب صادرکننده است یا سایر بازیگران؟ در هر صورت، ریسک نوسانات نرخ را یا باید بانک مرکزی به‌عنوان متولی تفاهم‌نامه بپذیرد، یا نظام بانکی، و یا تاجر و این نیز چالش دیگری در زمینه اجرای پیمان‌های پولی دوجانبه است (سیدعلی، ۱۳۹۸).

برای کمک به رفع این چالش می‌توان دو راهکار کلی را مدنظر قرار داد؛

۱- کاهش سطح نیاز به تسویه پایان دوره: برای کاهش سطح نیاز به تسویه پایان دوره می‌توان انعقاد پیمان‌های دوجانبه را از کشورهایی شروع کرد که تراز تجاری با آن‌ها نزدیک به صفر است تا در پایان دوره، نیاز کمتری به تسویه دو حساب باشد. همچنین می‌توان برای پیمان‌های پولی با کشورهایی که تراز تجاری ایران با آنان معنادار است، سقف تعیین کرد. برای مثال، اگر ایران سالیانه ۱۰۰ واحد پولی به ترکیه بدهکار باشد و ترکیه تنها ۷۰ واحد پولی به ایران بدهکار باشد، برای کاهش سطح نیاز به تسویه پایان دوره، می‌توان سقف پیمان پولی با این کشور را در حد ۷۰ واحد پولی مقرر کرد. اقدام سوم برای این مورد، استفاده از پیمان‌های پولی سه‌جانبه و یا بیشتر است. برای مثال، ایران ۱۰ واحد پولی به ترکیه بدهکار، ترکیه ۱۲

واحد به عراق، و عراق ۱۸ واحد پولی به ایران بدهکار است. با استفاده از پیمان‌های چندجانبه امکان کاهش سطح نیاز به تسویه پایان دوره فراهم می‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۳، صص ۲۸-۲۷).

۲- برابر سازی پول‌های ملی با واحدهای پولی شاخص یا دارایی‌های ثابت: جهت پوشش ریسک تورم در کشور طرف پیمان پولی، می‌توان از برابر سازی پول‌های ملی با واحد پولی صندوق بین‌المللی پول (اس‌دی‌آر)^۱، یورو، یا واحدهای پولی دیگر و یا حتی دارایی‌های ثابت (طلا، نفت خام، و غیره) استفاده کرد. برای مثال، در تاریخ اول اردیبهشت، ایران مبلغ ۶ میلیارد روپیه به هند بدهکار می‌شود. در سامانه نرم‌افزاری این پیمان، معادل این مبلغ به اس‌دی‌آر ذخیره می‌شود که در این تاریخ (با نرخ برابری ۱ اس‌دی‌آر برابر با ۴۰ هزار ریال)، ایران به اندازه ۱۵۰ هزار اس‌دی‌آر به هند بدهکار می‌شود. هند در تاریخ دوم اردیبهشت، ۲ میلیون روپیه به ایران بدهکار می‌شود. این مبلغ بر اساس نرخ برابری روپیه به اس‌دی‌آر در سامانه ثبت می‌شود. در پایان دوره، میزان بدهی و طلب هر دو کشور بر اساس اس‌دی‌آر در سامانه ذخیره شده است و می‌تواند برحسب توافق طرفین تسویه شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۳، صص ۲۹).

یکی از دیگر راه‌های برابر سازی پول‌های ملی با یک واحد پول شاخص، استفاده از «سیستم حسابداری یورویی» است. برای تشریح این روش، فرض کنید بانک‌های مرکزی ایران و پاکستان قصد دارند در قالب پیمان پولی دوجانبه به انجام دادن تبادلات تجاری و مالی اقدام کنند. بدین منظور، ابتدا بانک‌های مرکزی دو کشور خط اعتباری بر مبنای ارزی واسط مانند یورو (حساب ویژه یورویی) با سقف مشخص (برای مثال ۱۰۰ میلیون یورو) برای یکدیگر در نظر می‌گیرند. نکته حائز اهمیت اینکه ارز واسط یورو در اصل «معیار حسابداری» برای تبادلات میان دو کشور بوده و نیازی به حضور فیزیکی آن یا قرار دادن یورو در حساب‌های بانکی جهت انجام دادن پرداخت‌های میان دو کشور نیست؛ به عبارت دیگر در این حالت، صرفاً «عملیات حسابداری» میان دو کشور بر مبنای یورو محاسبه و توافق می‌شود. در مقابل، عملیات داخلی میان بانک مرکزی، بانک عامل، و تاجران برای پرداخت‌ها و دریافت‌های مربوط به واردات و صادرات، به ارز ملی کشور مبدأ انجام می‌شود.

به‌عنوان نمونه‌ای عملیاتی، وقتی واردکننده ایرانی بخواهد معادل ۱۰ میلیون یورو کالا از پاکستان وارد کند (قراردادهای تجاری خود با تاجر پاکستانی را به‌صورت یورویی منعقد می‌کند)، معادل ریالی آن را بر مبنای ارزش یورو در همان روز به حساب بانک مرکزی ایران واریز می‌کند؛ بانک مرکزی ایران نیز در ارتباط با بانک مرکزی پاکستان، درخواست را ارسال می‌کند و ۱۰ میلیون یورو از حساب ایران نزد بانک مرکزی پاکستان کسر می‌شود؛ بانک مرکزی پاکستان نیز معادل مبلغ مذکور را به روپیه در اختیار صادرکننده خود قرار می‌دهد. در مقابل، وقتی صادرکننده ایرانی بخواهد کالایی به ارزش ۱۰ میلیون یورو به پاکستان صادر کند، همین اتفاق به‌صورت برعکس رخ می‌دهد و در ایران، بانک مرکزی معادل ریالی ارزش صادراتی وی را مطابق با نرخ روز یورو به حسابش واریز می‌کند و هم‌زمان، این میزان از حساب یورویی پاکستان در بانک مرکزی ایران کسر می‌شود. در این شرایط بر اساس توافق طرفین، مابه‌التفاوت (مازاد بر تراز تجاری) حساب‌ها در پایان هر روز بر اساس نرخ لایبور^۲ مورد توافق محاسبه می‌شود و در انتهای دوره یک‌ساله قرارداد یا مجدداً تمدید می‌شود.

در روش حسابداری یورویی، کشورها به‌خاطر نوسان ارزی یکدیگر دچار ریسک نمی‌شوند؛ در واقع، از آنجایی که در این سازوکار خطوط اعتباری کشورها نزد یکدیگر به ارز واسط یورو و در یک حساب ویژه یورویی در نظر گرفته شده است، در صورتی که کشوری دچار نوسان ارزی شود، کشور مقابل از این نوسانات در خط اعتباری خود نزد بانک مرکزی آن کشور متأثر نخواهد شد و دارایی کشورها نزد یکدیگر به همان میزان باقی خواهد ماند. در این حالت، نوسانات ارزی و مدیریت آن بحثی داخلی است و کشوری که دچار نوسان شده است، باید این مسئله را درست مانند زمانی که با ارزهای جهان‌روا مبادله می‌کند، مدیریت کند (مقاومتی نیوز، ۱۳۹۷).

1 Special Drawing Right (SDR)

2 London Inter-Bank Offered Rate (LIBOR)

در خصوص برابرسازی پول‌های ملی با دارایی‌های ثابت (مثل طلا و نفت) نیز رویه فوق می‌تواند مؤثر باشد. بدین صورت که اگر مثلاً ایران در تاریخ بیستم خردادماه، مبلغ ۱ میلیارد ریال به ترکیه بدهکار شود، در سیستم مربوط به آن، معادل این مبلغ بر اساس قیمت نفت خام این‌گونه ثبت می‌شود که در این تاریخ ایران ۳۴۰ بشکه نفت (هر بشکه ۷۰ دلار با نرخ برابری ۴۲,۰۰۰ ریال) به ترکیه بدهکار است. اگر ترکیه در تاریخ دیگری مثلاً دهم تیرماه، مبلغ ۱ میلیون لیر به ایران بدهکار شود، معادل این مبلغ نیز بر اساس قیمت نفت خام ثبت می‌شود. در پایان دوره مورد نظر (پایان هر سال یا پایان زمان توافق‌شده) تسویه بر اساس توافق طرفین مبتنی بر قیمت نفت خام صورت می‌گیرد. مثلاً ممکن است در پایان دوره، ایران به اندازه ۱ میلیون بشکه نفت خام به ترکیه بدهکار شود و مبلغ آن را برحسب نرخ روز (حتی برحسب ارزش‌های دیگر) پرداخت کند. بر اساس چنین تمهیداتی، حتی کشورهایی که نرخ تورم بالا نیز دارند، می‌توانند از ظرفیت پیمان‌های پولی استفاده کنند.

کشور چین با استفاده از این راهکار توانسته است با کشورهایی که نرخ تورم بالایی دارند از جمله آرژانتین، بلاروس، ازبکستان، و پاکستان پیمان‌های پولی منعقد سازد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۳، ص ۳۴). استفاده از ابزار بیمه نیز به منظور پوشش نوسان‌های ارزی بین دو کشور امکان‌پذیر است که البته در این زمینه باید ابزارهای بیمه‌ای با همکاری دو کشور به‌طور مؤثر طراحی و به‌کار گرفته شود.

در صورت برابرسازی پول‌های ملی با یک شاخص، چنانچه حین پیمان پولی، پول یکی از طرفین پیمان دچار افت ارزش شود، کشور هم‌پیمان (کشور دوم) متضرر نمی‌شود، زیرا حساب بانک مرکزی کشور دوم گرچه بر پایه واحد پول کشور اول است، این حساب با شاخصی معادل شده و ریسک افت ارزش پول ملی پوشش داده شده است. لازم به ذکر است، تسویه روزانه اختلاف حساب‌ها در کنار برابرسازی پول‌های ملی می‌تواند کارآمدی این روش را افزایش دهد. در مجموع، به‌نظر می‌رسد برای پوشش ریسک‌های پیش‌گفته، باید از پیمان‌های پولی صرفاً برای تسویه تجاری استفاده شود و نه ذخیره ارزی.

ج) تنش‌های سیاسی و لزوم وجود روابط پایدار با کشورهای طرف قرارداد

مسئله مهم دیگر در رابطه با پایداری و توسعه پیمان‌های پولی، وجود روابط سیاسی پایدار بین دو کشور است. در واقع کشورهایی می‌توانند از مزایای پیمان‌های پولی به‌نحوی مؤثرتر استفاده کنند که روابطی مستحکم‌تر با یکدیگر داشته باشند و با وقوع تحولات سیاسی همانند تغییر دولت‌ها، روابط آن‌ها دستخوش تغییرات جدی نشود. به‌منظور کاهش احتمال تضعیف پیمان‌های پولی بر اثر تغییر دولت‌ها، می‌توان از راهکارهایی مانند تصویب قوانین بالادستی برای برقراری پیمان‌های پولی استفاده کرد. همچنین وجود دیپلماسی فعال از سوی دولت برای ایجاد روابط سیاسی راهبردی و بلندمدت اهمیت زیادی دارد (خوانساری، ۱۳۹۷، ص ۸۶). لازم است دولت با همکاری بخش خصوصی و نهادهای مربوط به آن مانند اتاق بازرگانی و سازمان توسعه تجارت، ظرفیت‌ها و نیازهای موجود برای صادرات به کشورهای طرف قرارداد را بر اساس مزیت‌های رقابتی موجود در ایران، شناسایی و برنامه‌ریزی لازم برای مبادلات تجاری با آن‌ها را صورت دهد. از سوی دیگر، ظرفیت‌ها و نیازهای موجود در کشور به شرکای احتمالی طرف قرارداد شناسانده شود تا دولت‌ها و بنگاه‌های آن‌ها با آگاهی بهتر از بازار ایران، انگیزه بیشتری برای انعقاد و استمرار پیمان‌های پولی داشته باشند.

با توجه به تشکیل رسمی معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت امور خارجه در اواخر سال ۱۳۹۶، می‌توان از ظرفیت این معاونت در راستای رایزنی اقتصادی به‌منظور انعقاد پیمان‌های پولی با کشورهای گوناگون استفاده کرد. در واقع، بهتر است بانک مرکزی تمرکز اصلی خود را بر طراحی سازوکار انواع موافقت‌نامه‌های پولی با دیگر کشورها قرار دهد و از ظرفیت معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت امور خارجه نیز برای رایزنی و رفع موانع در میدان سیاسی استفاده کند. بدین ترتیب، امکان انعقاد پیمان‌های پولی به صورت متمرکزتر فراهم می‌شود و مشکلات و چالش‌های احتمالی آن‌ها با سهولت بیشتری قابل رفع خواهد بود.

د) مشکلات کلان اقتصادی و پایین بودن سطح استانداردهای نظام بانکی

برخی مشکلات در سطح کلان اقتصادی ایران وجود دارد که ممکن است توسعه تجارت با پول‌های ملی و به تبع آن انعقاد پیمان‌های پولی را تحت تأثیر قرار دهد. در حال حاضر، مسائلی از قبیل نوسان و چندرنخی بودن ارز، کمبود ابزارهای سیاست‌گذاری پولی، بالا بودن رشد نقدینگی، و احتمال بازگشت نرخ‌های تورم بالا در ایران وجود دارد که ممکن است در تجارت دوجانبه نیز اثر بگذارد. برطرف کردن این چالش‌ها سهم زیادی در آماده شدن شرایط اقتصادی و ترغیب دیگر کشورها برای انعقاد پیمان‌های پولی با ایران دارد. از سوی دیگر، نظام بانکی نقشی مهم در اجرای موفقیت‌آمیز پیمان‌های پولی و تجارت دوجانبه دارد. با وجود این در حال حاضر، نظام بانکی ایران به دلایل گوناگون و از جمله تحریم‌های اقتصادی، با استانداردها و شاخص‌های بین‌المللی در زمینه صنعت بانکداری فاصله زیادی دارد و با مشکلاتی همچون پایین بودن سطح کفایت سرمایه، بالا بودن میزان مطالبات غیر جاری، عدم اجرای کامل استانداردهای بین‌المللی گزارش‌گری مالی، و ضعف در اجرای استانداردهای حاکمیت شرکتی و مدیریت ریسک مواجه است. از این رو، اگر بخواهد در فضای بین‌المللی و از جمله در رابطه با پیمان‌های پولی نقشی فعال ایفا کند، لازم است تا شاخص‌های سلامت بانکی ارتقا یابد و استانداردهای بین‌المللی صنعت بانکداری در سطح بالاتری رعایت شود. شایان ذکر است، برخی اقدامات صورت‌گرفته توسط بانک مرکزی در چند ماه اخیر، همچون کنترل و شفاف‌سازی معاملات ارزی، فراهم کردن مقدمات تشکیل بازار متشکل ارزی، اجرای عملیات بازار باز، و تدوین طرح جدید بانکداری جمهوری اسلامی در مجلس گام‌های مثبتی در مسیر بهبود شرایط کلان اقتصادی و تقویت نظام بانکی به‌شمار می‌آید و می‌تواند به فراهم شدن زمینه بهتر برای انعقاد پیمان‌های پولی کمک کند.

ه) مسائل مربوط به صادرات و واردات

یکی دیگر از چالش‌های مربوط به پیمان‌های پولی در ایران، مسائل مربوط به صادرات و واردات کالا و خدمات است. از جمله این مسائل، نبود تنوع کافی در مبادی وارداتی است که طی سالیان گذشته به چند کشور خاص محدود شده است. طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی در سال ۱۳۹۷ حدود ۴۰ درصد ارزش کالاهای وارداتی تنها مربوط به دو کشور چین و امارات بوده است (گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸) و در حال حاضر نیز کالاهای چینی در بازار ایران غلبه دارد. در این وضعیت، حفظ رقابت بین کالاهای وارداتی و محصولات داخلی دشوار است، زیرا محصولات داخلی ایران در شاخص‌های مختلفی همچون قیمت، قابلیت دسترسی، و کیفیت رقابت می‌کنند و این امر به غلبه کالاهای چینی در بازار ایران منجر می‌شود. پیمان‌های پولی بیشتر برای کشورهای مفید است که حجم بالاتری از صنایع دارای ارزش افزوده نسبت به منابع طبیعی خام دارند. در واقع، رقابت‌پذیری کالاهای چینی موجب وارد آمدن فشار به کالاهای ایرانی می‌شود و ممکن است نتایج نامطلوب به همراه داشته باشد. به نظر می‌رسد تجارت با طرف‌های قدرتمندتر می‌تواند در بلندمدت موجب سوق دادن اقتصاد ایران برای تبدیل شدن به بازار کالای صرف شود؛ واردات کالاهای دارای ارزش افزوده از کشورهای قدرتمند و صادرات کالاهای با ارزش افزوده پایین، موجب پدید آمدن آثار منفی به دلیل پیمان‌های پولی دوجانبه نامتقارن شود. از این رو، لازم است بازار واردات ایران با کشورهای دیگری همچون هند، روسیه، ترکیه، پاکستان، و غیره متنوع شود.

وجود رویه‌های اداری مناسب به منظور تسهیل صادرات و واردات نیز در شکل‌گیری و تقویت پیمان‌های پولی مؤثر است. یکی از گلوگاه‌های اصلی این موضوع، سیستم گمرک کشور است. در سال‌های گذشته، پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه اصلاحات سیستم گمرکی از طریق ایجاد سیستم پنجره واحد گمرکی وجود داشته است، به گونه‌ای که در نتیجه ایجاد این سیستم، زمان ترخیص کالاها در زمینه واردات از ۲۶ روز به ۳ روز و در زمینه صادرات از ۷ روز به ۱ روز رسیده است. با وجود این، لازم است تا با تقویت و بهبود زیرساخت‌ها در این زمینه و سایر موارد مرتبط، صادرات و واردات با سهولت و سرعت بیشتری انجام شود.

یکی از چالش‌های دیگر مرتبط با صادرات در زمینه پیمان‌های پولی، نبود انگیزه کافی بین صادرکنندگان برای استفاده از پول‌های ملی در مراودات تجاری خود و تمایل آن‌ها برای دریافت ارزهایی همچون دلار و یورو و نیز عدم بازگشت کافی ارز حاصل از صادرات به چرخه تجاری کشور است. در واقع، بسیاری از صادرکنندگان (حتی بنگاه‌های دولتی) ترجیح می‌دهند

تا به جای دریافت ریال بابت صادرات کالاها خود و تبدیل آن به دلار و ارزهای دیگر به منظور انجام دادن خریدهای خارجی خود، همان ارزها را به طور مستقیم دریافت کنند و با سرعت و سهولت بیشتر برای امر تجارت یا حتی سرمایه‌گذاری در کشورهای دیگر مورد استفاده قرار دهند. زیرا در حال حاضر رویه‌ها و سازوکارها به گونه‌ای است که صادرکنندگان ترجیح می‌دهند به جای طی کردن مراحل طولانی همراه با بوروکراسی اداری و تحمل ریسک ناشی از تغییرات نرخ ارز، خودشان ارز حاصل از صادرات را به طور مستقیم دریافت و در مراحل بعدی استفاده کنند. این امر در بسیاری از موارد از طریق نزدیکان و آشنایان تاجر در خارج از کشور انجام می‌شود و از این رو، شخص صادرکننده تمایل چندانی برای دریافت ریال نخواهد داشت. برای رفع این چالش و افزایش انگیزه صادرکنندگان برای استفاده از پول‌های ملی، لازم است نخست رویه‌ها و مراحل اداری لازم برای صدور مجوزها و انجام دادن نقل و انتقال وجوه در کمترین زمان و با کمترین هزینه انجام شود و دوم اینکه با در نظر گرفتن مشوق‌هایی همچون معافیت‌های مالیاتی، ارائه تخفیف‌های گمرکی و تسهیلات بانکی موجب ترغیب تجار به استفاده از پول‌های ملی شوند. تعامل مستمر بانک مرکزی با اتاق بازرگانی ایران در این زمینه راهگشا خواهد بود.

و) نبود موازنه تجاری با برخی کشورها

یکی دیگر از چالش‌ها و موانع پیش‌برد و موفقیت پیمان‌های پولی در ایران، به نبود موازنه تجاری کشور با برخی کشورها برمی‌گردد. چرا که پیمان‌های پولی مبتنی بر صادرات و واردات میان دو کشور (در پیمان‌های دوجانبه) است، بنابراین چنانچه پس از امضای پیمان، وضعیت تولید و صادرات یک کشور بر اثر شوک‌های داخلی و خارجی و یا تغییرات سیاست‌های اقتصادی داخلی به شکلی شود که این کشور نتواند سطح مورد انتظار صادراتی خود را پوشش دهد، این تجارت به جریانی یک‌طرفه از سوی کشور هم‌پیمان منجر می‌شود و ممکن است به تضعیف صنایع داخلی کشور اول بینجامد. فارغ از آنکه با یک‌سویه شدن استفاده از پیمان پولی، دشواری‌های پیش‌گفته در خصوص تسویه پایان دوره افزایش می‌یابد. از این رو، راهکاری مؤثر می‌تواند تعیین سقف حجمی و زمانی برای پیمان‌ها باشد تا طی دوره، این پیمان به تجارت یک‌سویه از جانب یک کشور تبدیل نشود. همچنین به منظور کاهش مشکل عدم موازنه تجاری با برخی کشورها، می‌توان پیمان‌های پولی را به صورت چندجانبه بین چند کشور برقرار کرد تا از این طریق کسری مربوط به هر کشور از طریق کشور ثالث پوشش داده شود و کارایی پیمان‌های پولی افزایش یابد.

ز) نبود هماهنگی کافی بین دستگاه‌های مرتبط با پیمان‌های پولی

در ارتباط با پیمان‌های پولی، دستگاه‌های گوناگونی همچون بانک مرکزی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، وزارت امور خارجه، وزارت صنعت، معدن و تجارت، و اتاق بازرگانی ایران ایفای نقش می‌کنند. هرچند در حال حاضر بیشتر اقدامات مربوط به انعقاد پیمان‌های پولی از طریق بانک مرکزی انجام می‌شود، تلاش‌های صورت‌گرفته از تمرکز لازم برخوردار نیست و هماهنگی‌های موجود میان دستگاه‌های ذی‌ربط، در کنار سایر موانع منجر به عدم حصول نتایج لازم در این خصوص می‌شود. همچنین در سطح بانک مرکزی نیز دیدگاه‌های متفاوتی درباره ضرورت یا عدم ضرورت انعقاد پیمان‌های پولی وجود دارد و تحولات مدیریتی نیز در پیگیری یا عدم پیگیری این پیمان‌ها اثرگذار است.

به منظور استفاده بهینه از ظرفیت پیمان‌های پولی، پیشنهاد می‌شود بانک مرکزی به عنوان محور اصلی، مسئولیت طراحی و انعقاد پیمان‌های پولی و نیز انواع موافقت‌نامه‌های پولی دیگر را بر عهده گیرد و با فراهم کردن اختیارات قانونی لازم برای این بانک در سطح کلان، سیاست‌گذاری و هماهنگی لازم بین دستگاه‌های گوناگون نیز از طریق بانک مرکزی صورت گیرد. در این زمینه، لازم است بانک مرکزی با اهتمام بیشتر و همکاری منسجم با دستگاه‌های ذی‌ربط همچون وزارتخانه‌های صنعت، معدن و تجارت، امور خارجه و امور اقتصادی و دارایی، و اتاق‌های بازرگانی انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه و چندجانبه با کشورهای گوناگون را در دستور کار خود قرار دهد و در این راستا زیرساخت‌های فنی و عملیاتی لازم را فراهم سازد.

از سوی دیگر، سایر نهادها نیز باید نقشی مؤثر در این زمینه ایفا کنند؛ برای مثال، مجلس شورای اسلامی با پیگیری برای اجرای قوانین مصوب در زمینه پیمان‌های پولی و برطرف کردن موانع قانونی موجود، زمینه انعقاد و اجرای مؤثر این قراردادها

را مهیا کند؛ دولت و سایر دستگاه‌های متولی، سیاست‌های لازم در جهت تقویت تولید صادرات محور را به‌طور مؤثرتر اجرا کنند. زیرا تا زمانی که کالا و خدمات مناسب برای مبادله تجاری با کشور دیگر موجود نباشد، اجرای پیمان پولی از اثربخشی کافی برخوردار نخواهد بود. سرانجام اتاق بازرگانی ایران نیز با فرهنگ سازی و ترویج استفاده از پیمان‌های پولی توسط فعالان حوزه صادرات و واردات، آن‌ها را به مطالبه‌گری در زمینه انعقاد پیمان‌های پولی جدید و استفاده بیشتر از این پیمان‌ها در فعالیتهای اقتصادی خود تشویق کند. همچنین امکان استفاده از ظرفیت اتحادیه پایاپای آسیا در زمینه انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه وجود دارد.

ح) نرخ‌های بهره نامتناسب کشورهای طرف پیمان با یکدیگر

یکی دیگر از چالش‌ها و موانع اجرای پیمان‌های پولی، نرخ بهره در دو کشور طرف پیمان‌هاست. معمولاً در پیمان‌های پولی، به حساب‌هایی که طرفین با ارز یکدیگر در بانک‌های مرکزی افتتاح می‌کنند، نرخ بهره‌ای به‌صورت دوره‌ای (معمولاً سالیانه) اختصاص می‌یابد. اگر نرخ برابری ارزها به‌صورت ثابت باشد، در این حالت، نرخ بهره اسمی مدنظر است و کشور دارای نرخ بهره واقعی بیشتر، متضرر می‌شود چرا که بایستی بهره بالاتری را نسبت به کشور دیگر برای حساب بانک مرکزی آن کشور نزد خود محاسبه کند. چنانچه نرخ برابری ارزها به‌شکل شناور باشد، در این حال، نرخ بهره واقعی مبنای محاسبات قرار می‌گیرد و کشوری که نرخ بهره واقعی آن بالاتر باشد، از تخصیص نرخ به حساب‌های دوجانبه متضرر می‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۳، ص ۳۴). بدیهی است با توجه به پایین بودن نرخ بهره واقعی در اقتصاد ایران، این چالش برای موافق‌سازی سایر کشورها جهت انعقاد پیمان‌های پولی با کشور ما برجسته و حائز اهمیت خواهد بود. به‌منظور کاهش چالش فوق می‌توان در تفاهم‌نامه‌های پیشنهادی به سایر شرکا، نرخ‌های ثابت و یا متغیر را با لحاظ نرخ لایبور به علاوه و منهای یک عدد مشخص برای این دسته از حساب‌ها مدنظر قرار داد (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۱۷، ص ۴). البته لازم است در این رابطه ملاحظات شرعی مدنظر قرار گیرد و با استفاده از راهکارهای منطبق با شریعت به‌منظور شناورسازی سود اقدام شود.

جمع‌بندی

در سال‌های اخیر دلارزدایی و تجارت با پول‌های ملی به مسئله‌ای مهم برای برخی از کشورها تبدیل شده است و این امر در کشورهای مواجه با تحریم همچون ایران حساسیت و ضرورت بیشتری دارد. یکی از راهکارهای مطرح‌شده برای کاهش وابستگی به دلار و نیز افزایش اعتبار واحد پول کشورها، استفاده از انواع موافقت‌نامه‌های پولی و از جمله پیمان‌های پولی و به‌کارگیری پول‌های ملی کشورها در مبادلات تجاری میان آن‌هاست. از زمان وقوع بحران مالی جهانی، تعدادی از موافقت‌نامه‌های پولی تحت عنوان پیمان‌های پولی میان بانک‌های مرکزی کشورها منعقد شده است و انتظار می‌رود در سال‌های آتی، کشورها به‌نحو بیشتر و وسیع‌تری از این نوع پیمان‌های پولی استفاده کنند.

در اقتصاد ایران، گرچه در چند سال گذشته اقدامات گوناگونی برای استفاده از ظرفیت پیمان‌های پولی صورت گرفته است، برخی موانع و چالش‌ها موجب شده است تا به‌حد کافی از ظرفیت این پیمان‌ها استفاده نشود. در این گزارش پژوهشی، ضمن معرفی ماهیت و پیشینه پیمان‌های پولی و همچنین تبیین مهم‌ترین مزایای آن، برخی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی استفاده از این سازوکار در نظام اقتصادی کشور با استفاده از منابع مطالعاتی و مصاحبه‌های شفاهی با خبرگان بررسی و تحلیل و راهکارهای احتمالی برای رفع آن‌ها پیشنهاد شد.

براین اساس، کاهش آثار تحریم‌های اقتصادی، کاهش نوسان‌های ارزی، تسهیل در ارائه خدمات بانکداری بین‌المللی و تقویت تجارت و سرمایه‌گذاری، و تسهیل واردات و صادرات به‌عنوان مهم‌ترین مزایای پیمان‌های پولی به‌شمار می‌آیند. طبق بررسی انجام‌شده، مهم‌ترین چالش‌های موجود در زمینه انعقاد و اجرای پیمان‌های پولی در ایران عبارت‌اند از: وجود تحریم‌های اقتصادی و محدودیت در نقل و انتقال وجوه، بالا بودن نرخ تورم در کشور و نوسان‌های ارزی، تنش‌های سیاسی و لزوم وجود روابط پایدار با کشورهای طرف قرارداد، مشکلات کلان اقتصادی و پایین بودن سطح استانداردهای نظام بانکی، مسائل مربوط به صادرات و واردات، نبود موازنه تجاری با برخی کشورها، نبود هماهنگی کافی بین دستگاه‌های مرتبط با پیمان‌های پولی و نرخ‌های بهره نامتناسب با یکدیگر.

توصیه‌های سیاستی

براساس چالش‌های تبیین‌شده در بخش‌های قبل، توصیه‌های سیاستی به منظور رفع چالش‌ها در زمینه پیمان‌های پولی، در هفت دسته ذیل ارائه می‌شود:

- دسته اول: سیاست‌گذاری برای کاهش اثرات منفی تحریم‌های اقتصادی در استفاده از پیمان‌های پولی
- دسته دوم: سیاست‌گذاری برای کاهش تورم و نوسان شدید نرخ ارز
- دسته سوم: سیاست‌گذاری برای ایجاد بهتر روابط پایدار با کشورهای طرف قراردادهای تجاری
- دسته چهارم: سیاست‌گذاری برای تقویت سطح استانداردهای نظام بانکی
- دسته پنجم: سیاست‌گذاری برای بازبینی قوانین و نوسازی سازوکارهای اجرایی در امور بازرگانی با تکیه بر حل تنگناهای صادرات و واردات
- دسته ششم: سیاست‌گذاری برای ایجاد موازنه تجاری با برخی کشورهای هم‌پیمان
- دسته هفتم: سیاست‌گذاری برای افزایش سطح هماهنگی و همکاری بین دستگاه‌های حقوقی، اجرایی و قضایی در استفاده از پیمان‌های پولی

راهکارهای اجرایی

با توجه به هفت دسته توصیه‌های سیاستی فوق، مهم‌ترین راهکارهای اجرایی عبارتند از:

دسته اول:

- انعقاد پیمان‌های پولی با کشورهای که در بلوک مقابل کشورهای تحریم‌کننده قرار دارند؛ به‌ویژه کشورهایی که خود نیز کم‌وبیش در معرض تحریم‌ها قرار می‌گیرند؛
- طراحی و استفاده از کانال‌های غیرتحریمی جایگزین پرداخت برای انتقال پول؛
- استفاده از ظرفیت فناوری زنجیره بلوک به‌ویژه در زمینه ارزهای دیجیتال؛
- تأسیس بانک چندملیتی توسط ایران، روسیه، و ترکیه (یا سایر کشورهای هم‌پیمان منطقه) در راستای گسترش تجارت چندجانبه بین آن‌ها؛
- طراحی و استفاده از موافقت‌نامه‌های چندجانبه پولی جهت توزیع ریسک و کاهش قدرت اعمال تحریم‌ها.

دسته دوم:

- کاهش سطح نیاز به تسویه پایان دوره در پیمان‌های پولی؛
- برابری پول‌های ملی با واحدهای پولی شاخص یا دارایی‌های ثابت و استفاده از «سیستم حسابداری یورویی».

دسته سوم:

- توسعه دیپلماسی فعال از سوی دولت و استفاده از ظرفیت معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت امور خارجه برای ایجاد روابط سیاسی راهبردی و بلندمدت به‌منظور کاهش احتمال تضعیف پیمان‌های پولی بر اثر تغییر دولت‌ها و ریسک‌های سیاسی؛
- شناساندن ظرفیت‌ها و نیازهای موجود در کشور به شرکای احتمالی طرف قرارداد پیمان‌های پولی تا آنکه دولت‌ها و بنگاه‌های خارجی با آگاهی بهتر از بازار ایران، انگیزه بیشتری برای انعقاد و استمرار پیمان‌های پولی داشته باشند؛
- تقویت نقش اتحادیه پایپای آسیا با پیشنهاد بانک مرکزی جهت استفاده بیشتر از ظرفیت آن در زمینه انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه.

دسته چهارم:

- ارتقای شاخص‌های سلامت نظام بانکی کشور و ارتقای استانداردهای بین‌المللی بانکی به‌منظور تقویت بانک‌ها و ایفای نقش مؤثرتر در اجرای پیمان‌های پولی با به‌کارگیری استانداردهای IFRS؛
- ارتقای سطح تعامل نظام بانکی با نهادهای بین‌المللی استانداردگذار در صنعت بانکی همانند کمیته بال، هیئت خدمات مالی اسلامی و غیره.

دسته پنجم:

- تسهیل رویه‌های اداری در نظام گمرکی کشور به‌منظور کاهش هزینه‌های جانبی و تسهیل امور صادرات و واردات؛
- افزایش انگیزه صادرکنندگان برای استفاده از پول‌های ملی، با اولاً تسهیل رویه‌ها و مراحل اداری لازم برای صدور مجوزها و انجام دادن نقل و انتقال وجوه در کمترین زمان و با کمترین هزینه و ثانیاً اعمال مشوق‌هایی همچون معافیت‌های مالیاتی، ارائه تخفیف‌های گمرکی و تسهیلات بانکی، و غیره؛
- نقش آفرینی مؤثر سایر دستگاه‌های متولی در اعمال سیاست‌های لازم جهت تقویت تولید صادرات محور؛
- توجیه فعالان حوزه صادرات و واردات و ترغیب آن‌ها به مطالبه‌گری در زمینه انعقاد پیمان‌های پولی جدید و استفاده بیشتر از این پیمان‌ها در فعالیتهای اقتصادی خود توسط نهادهای ذی‌ربط مانند اتاق بازرگانی ایران.

دسته ششم:

- تعیین سقف حجمی و زمانی برای پیمان‌های پولی برای ممانعت از ایجاد جریان تجاری یک‌سویه از جانب یک کشور؛
- استفاده از نرخ‌های ثابت و یا متغیر با لحاظ نرخ لایبور به صرف/کسر برای کاهش چالش نرخ‌های بهره نامتناسب کشورها با یکدیگر.

دسته هفتم:

- اعطای اختیارات قانونی جدید به بانک مرکزی از سوی قوه مقننه و مجریه با هدف نقش‌آفرینی و سیاست‌گذاری مؤثر این بانک به‌عنوان نهاد مسئول در طراحی و انعقاد پیمان‌های پولی و نیز انواع موافقت‌نامه‌های پولی دیگر؛
- تصویب اسناد بالادستی همچون سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری در تدبیر و ایجاد زمینه‌های استفاده از پیمان‌های پولی؛
- تصویب مقررات لازم از سوی شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا برای ایجاد هماهنگی و همکاری بیشتر دستگاه‌های گوناگون کشور در پیشبرد پیمان‌های پولی؛
- تعامل بیشتر و مستمر بانک مرکزی با اتاق بازرگانی ایران در زمینه تقویت و تسهیل رویه‌های تجاری و بازرگانی.

منابع

- بانک مرکزی (۱۳۹۷). «فعالیت صادرکنندگان ایرانی از طریق بانک‌های عراقی»، ۱۷ بهمن ۱۳۹۷. (<https://cbi.ir/showitem/18846.aspx>)
- برهان آزاد، لیدا (۱۳۹۳). «اتحادیه پایاپای آسیا: مکانیزم تسویه چندجانبه خالص پرداخت‌ها»، روزنامه *دنیای اقتصاد*، ۱۰ مهر ۱۳۹۳.
- حاجیلو، حسین (۱۳۹۳). «بررسی چگونگی حذف ارز واسط (دلار) از مبادلات تجاری»، معاونت علمی سازمان بسیج دانشجویی، قرارگاه شهید مصطفی احمدی روشن.
- حیبی، رحمان (۱۳۹۷). «پیمان‌های پولی؛ علاجه برای مشکلات بانکی ایران و عراق»، *خبرگزاری فارس*، ۱۶ فروردین ۱۳۹۷. (<https://b2n.ir/192746>)
- خوانساری، رسول (۱۳۹۷). «مهار توسن دلار با پیمان‌های پولی»، *تازه‌های اقتصاد*، شماره ۱۵۳، شهریور ۱۳۹۷.
- سید علی، سیدکمال (۱۳۹۸). «موانعی بر سر راه پیمان‌های پولی دوجانبه»، *خبرگزاری ایبنا*، ۱۹ تیر ۱۳۹۸. (<https://b2n.ir/986184>)
- شبکه کانون‌های تفکر ایران (ایتان) (۱۳۹۷). *تارنمای پیمان پولی دوجانبه* (<http://cs.itan.ir>).
- گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۸). «آمار مقدماتی ماهیانه تجارت خارجی» (<http://merchant.irica.ir/daily/>).
- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۳). «بررسی ضرورت و امکان انعقاد پیمان پولی دوجانبه»، تهران: معاونت پژوهش‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۳۹۶۲.
- مروتی، احمد (۱۳۹۷). «پیمان پولی دوجانبه»، *دوماهنامه ساخت و تولید*، سال سیزدهم، شماره ۷۶.
- معاونت دیپلماسی وزارت امور خارجه (۱۳۹۷). «حذف دلار از مبادلات ایران و روسیه، مصاحبه با سفیر روسیه در ایران». ۴ بهمن ۱۳۹۷. (<https://economic.mfa.ir/portal/newsview/8143>)
- مقاومتی نیوز (۱۳۹۷). «حسابداری یورویی، مدل جدید انعقاد پیمان پولی با وجود نوسانات ارزی»، ۱۹ آذر ۱۳۹۷، شناسه خبر: ۷۴۵۵۲. (<https://b2n.ir/352632>)
- همتی، عبدالناصر (۱۳۹۷). «موانع پرداخت بدهی عراق برطرف می‌شود»، *خبرگزاری تابناک*، ۱۷ بهمن ۱۳۹۷. (<https://b2n.ir/417768>)

Bin, W. (2012). "China and Japan sign a currency swap agreement during Christmas", 04 January, 2012. Available: <http://www.chinaoffshore.com.hk/china-offshore-china-andjapan-sign-a-currency-swap-agreement-during-christmas.html>

Craine, R., Martin, V., (2008). "International monetary policy surprises spillovers". *Journal of International Economic*. 75, pp.180-196.

Durden, T. (2014). "Russia Holds "De-Dollarization Meeting": China, Iran Willing to Drop US Dollar from Bilateral Trade," *Global Research*, 14 May, 2014. Available:

<http://www.globalresearch.ca/russia-holds-de-dollarization-meeting-china-iranwilling-to-drop-us-dollar-from-bilateral-trade/5382215>

IMF (2017), "The Treatment of Currency Swaps Between Central Banks: Egypt Experience," Thirtieth Meeting of the IMF Committee on Balance of Payments Statistics, October 24–26, 2017, BOPCOM–17/25a.

IMF (2019), IMF Data Access to Macroeconomic & Financial Data, <http://data.imf.org>

Investopedia (2018). <https://www.investopedia.com/terms/f/foreign-currency-swaps.asp>.

Lee, Il Houn and Park, Yung Chul (2012). "Use of National Currencies for Trade Settlement in East Asia: A Proposal," *KIEP Staff Paper*, pp.14–01.

Lina, Y. (2011), "China, Russia sign revised bilateral currency settlement agreement," Available:

http://news.xinhuanet.com/english2010/china/201106/23/c_13946665.htm.

Neogy and Daniel, F. J. (2011), "India, Japan agree \$15 billion currency swap as rupee swoons," Thomson Reuters, 28 December, 2011. Available: <http://www.reuters.com/article/2011/12/28/us-india-japan-tradeidUSTRE7BR0N020111228>

People's Bank of China (2018). www.pbc.gov.cn/english/130437/index.html.

Premium times (2019), "EXPLAINER: What you need to know about currency swap between Nigeria, China," Available: <https://www.premiumtimesng.com/business/business-news/270723-explainer-what-you-need-to-know-about-currency-swap-between-nigeria-china.html>

Russia Today (RT) (2019). "Adiós gringo? Venezuela & Russia negotiating swap of US dollar for ruble in bilateral trade." 17 May, 2019, <https://www.rt.com/business/459594-venezuela-russia-ruble-settlement/>

Sunpituksaree, P. (2011) "Thai–China deals signed," *Bangkok Post Newspaper*, 23 December, 2011, Available: <http://www.bangkokpost.com/learning/learning-fromnews/272219/thai-china-deals-signed>

U.S. Department of the Treasury (2019), Iran Sanctions, <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/programs/pages/iran.aspx>

Worldbank (2019). <https://data.worldbank.org>

Xin Z. and Qing, K. G. (2011), "China signs 700 mln yuan currency swap deal with Uzbekistan," 19 April, 2011. Available: <http://www.reuters.com/article/2011/04/19/china-uzbekistan-swapidUSB9E7EN02P20110419>

پژوهشکده پولی و بانکی

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تهران: میدان آرژانتین، ابتدای بزرگراه آفریقا، پلاک ۱۰
کدپستی: ۱۵۱۴۹۴۷۱۱۱ صندوق پستی: ۷۹۴۹-۱۵۸۷۵

www.mbri.ac.ir